

Daina Bleiere, Daiga Dupate, Juris Salaks

Kara medicīnas ārstu–rezervistu sagatavošana padomju armijas vajadzībām Rīgas Medicīnas institūtā 1950.–1991. gadā (atmiņās un dokumentos)

Anotācija

Pētījuma¹ mērķis ir, konfrontējot bijušo studentu atmiņas ar arhīvu un preses dokumentu liecībām, aplūkot Rīgas Medicīnas institūta (Rīgas Stradiņa universitātes nosaukums no 1950. līdz 1990. gadam) Kara katedras darbību, ietekmi uz topošo mediķu sagatavošanu un studentu pretošanos militārajai apmācībai. Kara katedra Rīgas Medicīnas institūtā pastāvēja no 1951. līdz 1961. gadam un no 1968. līdz 1991. gadam. Tās uzdevums bija sagatavot mediķus – Padomju armijas rezerves virsniekus (pārsvarā iespējamā kara gadījumam).

Lai gan formāli Kara katedra bija Rīgas Medicīnas institūta struktūrvienība, institūta vadība tās darbību nespēja ietekmēt, jo katedra atradās PSRS Aizsardzības ministrijas pakļautībā. Nodarbības notika krievu valodā, tās bija ideoloģizētas, obligātas visiem studentiem. Mēģinājumi izvairīties no Kara katedras nodarbībām vai ignorēt tās prasības tika sodīti. Smagākais sods bija izslēgšana no institūta, bet varēja izmantot arī citus ietekmes līdzekļus. Tā 1961.–1963. gadā vairākus desmitus absolventu piespiedu kārtā nosūtīja dienēt par kadru virsniekiem līdz izdienas vecuma sasniegšanai. Vismaz dažiem no viņiem tas bija sods par protestēšanu pret militāro dresūru un sadzīves apstākļiem militārās apmācības vasaras nometnēs.

---

¹ Dainas Bleieres pētniecību finansē Latvijas Universitātes Latvijas Vēstures institūta Bāzes un snieguma finansējuma projekts “Latvijas teritorijas kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām” (ZD2015/AZ85).

Rezerves virsnieku sagatavošana Kara katedrā atbrīvoja studentus no vispārējā obligātā karadienesta. Šis princips tika pārkāpts 80. gados, kad studentus iesauca armijā pēc 1. kursa, bet pēc studiju atsākšanas viņi bija spiesti atkal apmeklēt Kara katedras nodarbības. Sākot ar 1988. gadu, Rīgas Medicīnas institūta studenti pieprasīja mainīt Kara katedras darbības stilu un saturu, taču līdz pat Latvijas neatkarības atgūšanai izdevās panākt tikai minimālu PSRS aizsardzības resora piekāpšanos.

Atslēgvārdi: militārā apmācība, militarizācija, padomju ideoloģija, kara medicīna, Rīgas Medicīnas institūts.

Ievads

Medicīnas studentu sagatavošana par rezerves virsniekiem tika ieviesta 1947. gadā, kad Medicīnas fakultāte pastāvēja Latvijas Valsts Universitātē (LVU) un no LVU Kara katedras nodalīja Kara medicīnas katedru.² Šo nosaukumu katedra no 1950. līdz 1955. gadam saglabāja arī Rīgas Medicīnas institūtā (RMI). Pēc tam to sauca par Kara katedru. Taču no 1961. līdz 1967. gadam kara katedras PSRS augstskolās tika likvidētas. Pēc atjaunošanas 1968. gadā RMI katedra darbojās ar iepriekšējo nosaukumu, bet savas pastāvēšanas pēdējā posmā (1990.–1991. gadā) – ar nosaukumu Kara un katastrofu medicīnas katedra.³

Lai gan formāli Kara katedra bija institūta struktūrvienība, faktiski tā bija pakļauta PSRS Aizsardzības ministrijai, tāpēc RMI un LPSR Veselības aizsardzības ministrijas arhīva fondos tās darbība ir atspoguļota fragmentāri, jo dokumenti par tās darbību atrodas PSRS Aizsardzības ministrijas fondos Krievijas arhīvos. Gandrīz nav arī publicētu pētījumu par kara katedru darbību PSRS civilajās augstskolās un it sevišķi medicīnas profila augstskolās, kas dotu skaidru priekšstatu par rezerves virsnieku darbības sagatavošanas kopējo kārtību Padomju Savienībā.

---

² Arnis Vīksna, “Profesors Pauls Stradiņš un viņa dekāna darbības laiks LVU Medicīnas fakultātē,” *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis* 55. sēj., Nr. 3./4. (614./615.) (2001): 89.

³ Jānis Vētra, sast., “Kara medicīnas katedra”, no *No universitātes līdz universitātei: Rīgas Stradiņa universitātes akadēmiskās darbības vēsture dokumentos un atmiņās* (Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte, 2010), 501.

Raksta tapšanas laikā, 2023./2024. m. g. rudens semestrī, RSU uzsāka kursa “Militārās medicīnas pamati” integrēšanu studiju programmā “Medicīna”. Šī programma būtiski atšķiras no padomju laikā apgūstamās, kas idejiski bija balstīta padomju ideoloģijas un kara propagandā.

Izpētes pakāpe un avoti

Džūliens Kūpers, viens no pirmajiem pētniekiem, kas ir mēģinājis aprakstīt PSRS civilo augstskolu attiecības ar militāro apmācību, 1989. gadā atzīmēja, ka problēmas izpēti bremzē “pārsteidzošais publicēto materiālu trūkums”.⁴ PSRS presē 80. gadu beigās tika publicēti kritiski materiāli par militāro jomu un tās attiecībām ar augstskolām, kas padarīja iespējamu Kūpera pētījumu, kā arī Stīvena V. Popera (*Steven W. Popper*) ekonomiski demogrāfiskais pētījums, kurā aplūkota studentu iesaukšana armijā 80. gados.⁵ Tomēr arī pēc Padomju Savienības sabrukuma būtisks progress problēmas izpētē nav vērojams. Neliels ieskats problēmas vēsturē sniegts Aleksandra Abramova publikācijā.⁶

Arī Latvijā vēsturnieki līdz šim tikai fragmentāri ir pievērsušies tam, kā notika rezerves virsnieku sagatavošana augstskolā, kā mainījās PSRS militārā resora politika un intereses. Lai gan kara katedru darbība ir aplūkota dažās atmiņu publikācijās,⁷ sistemātisku pētījumu nav. Arī par Kara katedras darbību RMI ir zināms ļoti maz. Tās pirmsākumi ir meklējami laikā, kad Medicīnas fakultāte atradās LVU sastāvā, un ieskatu tajos sniedz Arņa Vīksnas publikācija.⁸ Neliels apraksts atrodams Rīgas Stradiņa universitātes (RSU) izdotajā grāmatā “No universitātes līdz universitātei”,⁹ pa kādai rindkopai var atrast RMI absolventu izdotajos memuāros.¹⁰

Arī RSU muzejā informācijas par Kara katedras darbību apkopotā veidā ir ļoti maz. Muzeja krājumā ir vairākas fotogrāfijas. Jāatzīmē dažas informatīva rakstura publikācijas laikrakstā “Padomju Mediķis” – 70. un

---

⁴ Julian Cooper, “The striking scarcity of published evidence” in *The Military and Higher Education in the USSR* (The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 1989) Vol. 502, Issue 1, March, p. 108.

⁵ Steven W. Popper, *The Economic Cost of Soviet Military Manpower Requirements* (Santa Monica, CA: RAND, 1989).

⁶ A. N. Abramov, “Fakultet voennogo obucheniiia v grazhdanskom vuze,” *Vestnik NNGU*, Vyp. 1(5) (2004): 28–41.

⁷ Par studentu apmācību Rīgas Politehniskā institūta Kara katedrā 70. gados: Viktors Strunskis “Kā mani par virsnieku taisīja,” *Latvija Šodien*, nr. 10 (1. janvāris, 1982): 1–7.

⁸ Arnis Vīksna, “Profesors Pauls Stradiņš un viņa dekāna darbības laiks LVU Medicīnas fakultātē,” 87–98.

⁹ Jānis Vētra, sast., “Kara medicīnas katedra,” 501–502.

¹⁰ Piemēram, Ivars Siliņš, *Mans gājiens. Profesora Ivara Siliņa atmiņas* (Rīga: Skaldus raksti, 2016), 36.

80. gadu pirmajā pusē ir publikācijas par studentu dalību Kara katedras organizētajos pasākumos, piemēram, ikgadējā RMI olimpiādē “Dzimtenes sardzē” (*Na strazhe Rodiny*), kas veltīta uzvarai pār Vāciju t. s. Lielajā Tēvijas karā.¹¹ Preses materiālu skaits jūtami pieauga 1988.–1989. gadā, kad Latvijas augstskolu, to skaitā arī RMI, studenti uzsāka cīņu par kara katedru apmācības sistēmas reformēšanu un/vai likvidāciju. Būtiski ir tas, ka tieši šā laika raksti atšķirībā no slavējošajām agrāko gadu publikācijām sniedz samērā daudz informācijas ne tikai par studentu prasībām, bet arī par reālo kara katedru darbību.

Atsevišķus dokumentus par Kara katedras darbību var atrast Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva (LNA LVA) Rīgas Stradiņa universitātes / Rīgas Medicīnas institūta fondā Nr. 507, taču tie neaptver visu katedras darbības laiku, it sevišķi to var teikt par 50. un 60. gadiem, un ir fragmentāri arī saturiskā ziņā. LPSR Veselības aizsardzības ministrijas dokumentācija (1022. fonds) sniedz samērā labu ieskatu studentu obligātās pēcdiploma sadales organizācijā un procesā, tajā skaitā arī par PSRS Aizsardzības ministrijas rīcībā nodoto absolventu skaitu. Ministrijas kolēģijas sēžu protokoli liecina, ka tā tikai retumis apsprieda ar militāro resoru saistītus jautājumus – acīmredzot tie neietilpa ministrijas kompetencē.

Nemot vērā dokumentu bāzes nepilnības, problēmas izpētē īpašu nozīmi iegūst RMI bijušo studentu atmiņas. Tā kā publicēto atmiņu skaits ir neliels, tika intervēti augstskolas absolventi, fokusējoties uz tiem, kuri beidza RMI ap 1960. gadu. Aptaujāti 10 bijušie studenti. Viņu liecības skaidroja arhīvu dokumentus, ļāva izprast Kara katedras īpašo vietu un lomu studentu apmācības procesā (1. attēls), studējošo attieksmi pret militāro apmācību, kā arī vispārējo politisko gaisotni RMI un vadības lomu ideoloģisko konfliktu nogludināšanā. Atmiņas ne vienmēr ir precīzas, it sevišķi saistībā ar atsevišķu notikumu hronoloģiju. Atmiņu autoriem bieži nebija pietiekamu zināšanu par notikumu politisko un administratīvo kontekstu. Šo trūkumu vismaz daļēji palīdz novērst atmiņās minēto faktu konfrontācija ar pieejamajiem arhīva un preses materiāliem.

Pētījuma mērķis ir aplūkot RMI Kara katedras darbību, militārās apmācības ietekmi uz topošo mediķu sagatavošanu, uz viņu integrāciju padomju sistēmā, kā arī studentu pretošanos militārajai apmācībai.

---

¹¹ “Khoroshaia tradiciia,” *Padomju Mediķis*, 31. oktobris, 1974, 2.

1. attēls. Militārās mācības nodarbība RMI studentiem, domājams, Padomju bulvārī 14, Rīgā, 20. gadsimta 70.–80. gados. RSUMz 238/212

Lai sasniegtu pētījuma mērķi, tika analizēti un konfrontēti ar arhīvu un preses dokumentu liecībām vairāki bijušo studentu pieminētie konflikti 50. gadu otrajā pusē un 60. gadu sākumā, kas deva iespēju dziļāk izprast, kā studenti uztvēra rezerves virsnieku sagatavošanu padomju bruņoto spēku interesēs un kā militārā apmācība ietekmēja viņu pašu likteni.

Ierosme pētījumam un atmiņu kritiska analīze

RSU Vēstures muzejā 2021. gada jūnijā vērsās Zigurds Kalmanis no biedrības “Aleksandra Pelēča lasītava” Talsos. Viņš interesējās par RMI 1961. gada izlaiduma fotoattēliem, kas glabājas RSU muzeja krājumā, jo gatavojās izdot bijušā Talsu novada ārsta Jāņa Zviedrāna (01.10.1935.–19.11.2020.) memuārus. J. Zviedrāns no 1955. līdz 1961. gadam studēja RMI Ārstniecības fakultātē (mūsdienās – RSU Medicīnas fakultāte). Z. Kalmanis RSU Vēstures muzejā iesniedza J. Zviedrāna 2005. gadā paša rakstītas īsas biogrāfijas (uzziņas) kopiju, kurā bija teikts: “1959. gadā ieskaitīts buržuāziskajos nacionālistos, pāraudzināšanai kopā ar 22 absolventiem “labprātīgi” mobilizēts padomju armijā medicīnas dienesta virsniekos 25 gadu garumam [garumā – *aut.*]” (2. attēls.).

Uzruna

Jānis Zviedrāns, dzimis Zviedros apriņķa Bebrnes pagastā
"Scaijņos" 1835. gada 1. oktobrī - latvju zemnieku Justīna un
Kārlis Zviedrānu ģimenē.

Izglītība: Bebrnes 7-gadīgu skola, Zviedros l. vidusskola,
Rīgas medicīnas institūta vispārējās ārstniecības fakultāte.

1959. gada ieviestās būvnieciskajās nācienātkārtēs, paraudzi-
nāšanai kļuva ar del absolūtiem "laborātorij" mobilizēt gademju
aimja medicīnas dienēta vioniecer 28 gadu garumam.

Ļēnēt bija Arkhangēlskas guberņa, Tšakogorcas tu vīmā,
beimjā gadījumā 1965. gada majā izdevās pārcelties uz
karogēca dubu Talsos. Pararēli tika atstāts Talsu
rajona centrālajā slimnīcā kvalifikācijā noturēšanā nolūkā.
1981. gada 13. augustā pensionēti. Divpadsmit gadu
bijis arst Talsu slimnīcā, kops 1995. gada dubults
pensionārs.

Neizspaidījāmā veidā, divi vien bezdarbība, atjaunājis
skolā skolētāju Emma Indāne un Anna Smagare atstājis
"rastrnieka" tūlaub. Tapa apraksti par Talsu slimnīcā,
ārstiem - kolēģiem, Talsu novada aptiekām un dozi
citi. Katrjuma iegūt rastrnieka slavu nebija, šodien
radējās mēkas un dojas publicācijā sagādāja miniatūru
kristiešu krustaceļu.

Par mākslas gēsarū gaumes kopšanu esmu patācīgs skolētā-
jiem Pēterim Indānam, Voldemāram Kažokam, Emma Indānei,
Annai Smagarei, Scaielītei Sprīnei, Rīgas medicīnas

institūta Nemātes fizioloģijas katedras docenti Alīnei Pavlei,
profesoram Aleksandram Brezīnam, Latvijas Nācienātkārtēšanas
skolētājiem Artūram Vanaganam, Arnoldam Jekobsonam, koncertmā-
ksīnei Maijai Pēdlei un nodrēšā veidā balētmākslā, belevīnai,
balēta skolētājiem Helēnai Tanjjevai - Biznīcei.

2005. gada 10. oktobrī

2. attēls. RSU muzejam iesniegtā Jāņa Zviedrāna biogrāfijas
(uzziņas) kopija. RSUMz 492

Citētais biogrāfijas fragments izraisa uzreiz vairākus jautājumus.

Pirmkārt, vai ir kādas liecības par to, ka J. Zviedrāns un viņa kolēģi tika uzskatīti par buržuāziskajiem nacionālistiem, vai arī šis apzīmējums jāsaprot metaforiski kā norāde uz to, ka viņu politiskā lojalitāte tika apšaubīta? Jāatceras, ka tas bija laiks, kad pēc nacionālkomunistu sagrāves 1959. gada jūlijā buržuāziskā nacionālisma birka tika piekarināta daudziem, kas izrādīja jebkādu neapmierinātību ar padomju režīma politiku Latvijā.

Otrkārt, vai patiešām RMI absolventus varēja pēc institūta beigšanas iesaukt armijā uz 25 gadiem?

Treškārt, vai ir runa par kādu konkrētu incidentu, kas noticis 1959. gadā?

Uzsākot izpēti par šo “buržuāzisko nacionālistu lietu” RMI, konstatējām, ka RSU nav arhīva dokumentu par incidentiem saistībā ar Kara katedru 50. gadu otrajā pusē un 1960. gadā. Tomēr izdevās noskaidrot, ka sadursmes ar Kara katedru, kā arī ar militārajām mācībām saistīti incidenti ir bijuši. Tā laikrakstā “Padomju Mediķis” 1959. gada 29. decembrī ir teikts:

“Komjaunatnes komitejas š. g. 14. decembra sēdes darba kārtībā bija vairāki, tā sakot, lieli jautājumi. [...] VI kursa studenti O. Bieziņš un K. Rudzāts bija nepiedienīgi uzvedušies vilcienā, atgriežoties no speciālo mācību nometnes. Viņu pārkāpumu jau nosodīja kursa birojs, izsakot stingru rājienu un dodot abiem komjaunatnes uzdevumu.”¹²

Lietas apstākļus plašāk izklāsta 1960. gada absolvents, pensionētais ārsts Artūrs Henkels:

“Mūsu kursam tā sauktie sbori¹³ Padomju Armijā notika 1959. gada vasarā Bēnē, Dobeles rajonā. Atpakaļceļā vilcienā daži kursa biedri dziedāja “Zilo lakatiņu”, kas bija latviešu leģionāru dziesma, tādēļ PSRS aizliegta. Tas nebija gājis secen kādam, kurš bija tā saucamais ziņu pienesējs. Iespējams, ka tas bija Uldis Goba no Ērgļiem, kurš sāka studēt vienu gadu pirms manis, bet beigās nonāca mūsu kursā. Gobam iepriekš bija nepatīkšanas ar to, ka, būdams vasaras praksē Ērgļos, nejauši “nogulēja” braucienu uz sboriem, jo bijis iedzēris. Viņu no studijām par šo pārkāpumu atskaitīja. U. Goba izdomāja, ka brauks uz Maskavu, uz ASV vēstniecību lūgt atļauju studijas

¹² “Komjaunatnes dzīves hronika,” *Padomju Mediķis*, 29. decembris, 1959, 3.

¹³ *Sbori* (krievu val.) – gatavošanās, pulcēšanās.

turpināt ASV. Ticis tur pie vēstnieka un atļauju saņēmis. Pēc tam devies uz ēdņīcu ieturēties, bet tur piesēdušies klāt divi krievi, kas uzsākuši sarunu, piedāvājuši iedzert un izprovocējuši kautiņu. Par to U. Gobu apcietināja un piesprieda divu gadu cietumsodu. Taču jau pēc gada viņš atgriezās Latvijā un atsāka studijas RMI, nonākot manā kursā. [..]

Kādas soļošanas reizē¹⁴ jautāju viņam, kā viņš ticis tik sveikā cauri no cietuma un atkal uzņemts RMI? Viņš paskaidroja, ka tas par nopelniem cietumā, jo tur strādājis par “šinderi”¹⁵. [..] Šo jautājumu pārcilājām ar dažiem kursa kolēģiem pēc notikušā fakta. To, ka viņš savervēts kā ziņu pienesējs, apliecina tas, ka viņu “apžēloja”. Jādomā, ka viņš nesaprata, ka tas viņa sirdsapziņai būs tik grūti un ka varēs čekistiem formāli melst kādus niekus. [..]

Notika kursa studentu sapulce, kurā kāds čekists nosodoši izklāstīja situāciju diezgan garā runā un ierosināja izlemt jautājumu, vai nu mūsu dziedātājus izslēgt no RMI vai nodot tautas apspriešanai avīzēs. Par studentu “pāraudzināšanu” uzstājās mūsu kursa komjau-natnes sekretārs Herberts Zandersons, un kaismīgu runu teica Mārtiņš Rempe – komjaunatnes komitejas loceklis [RMI 1961. gada absolvents – *aut.*]. Tomēr laimīgā kārtā nekādu represiju vai izslēgšanas no augstskolas nebija. [..]

Uldi Gobu kā ķirurgu pēc absolvēšanas nozīmēja darbā Aizputē, kur viņš nostrādājis tikai divus gadus, jo izdarīja pašnāvību pakaroties.”¹⁶

RMI partijas pirmorganizācijas slēgtajā¹⁷ sapulcē 1960. gada 14. janvārī apsprieda Padomju Savienības Komunistiskās partijas Centrālās komitejas slēgto (*zakrytoie*) vēstuli par sabiedrības lomas paaugstināšanu cīņā ar noziedzību un sabiedriskās kārtības pārkāpumiem. Bijušais Kara katedras vadītājs Aleksejs Čukalovskis minēja vairākus sliktos studentu un darbinieku uzvedības piemērus, to skaitā gadījumu ar studentu grupu, kuri vasaras militārajā nometnē un vilcienā dziedāja leģionāru dziesmas.

---

¹⁴ Domāta ierindas mācība kursantiem, kurā jāmācas soļot ierindā.

¹⁵ Šinderēt – strādāt par mēslu izvedēju vai atkritumu savācēju (Tezaurs.lv). Šajā stāstā tas domāts pārnēstā nozīmē – savākt ziņas par saviem cietuma biedriem un nodot tās uzraugiem.

¹⁶ Daigas Dupates intervija ar Artūru Henkelu 2022. gada 23. martā, kura glabājas RSU Vēstures muzeja zinātniskajā datubāzē, RSUMz 490/2.

¹⁷ Partijas organizāciju sēdes bija vai nu slēgtas, kad piedalījās tikai attiecīgajā organizācijā uzskaitē esošie komunisti, vai arī atklātas, kad varēja (nereti bija spiesti) piedalīties arī bezpartejiskie.

Viņa skatījumā īpaši slikti bija tas, ka kursa sapulcē daži studenti bija aizstāvējuši vainīgos un apgalvojuši, ka pasniedzēji vāji politiski izglītoju studentus.¹⁸ Sapulces protokolam bija pievienots “Leģionāru dziesmas dziedājušo studentu saraksts” ar norādēm, kādu institūta vadības sodu katrs no viņiem ir saņēmis. No 10 sarakstā minētajiem studentiem tikai trīs bija komjaunieši – Ilmārs Asars un “Padomju Mediķi” minētie O. Bieziņš un K. Rudzāts. Lielākā daļa tika sodīti ar rājienu, bet par lielākajiem vaininiekiem bija atzīti Jānis Paleps (viņu sodīja ar stingro rājienu), kā arī Leopolds Ozoliņš un Oļģerts Putniņš (viņiem uz diviem mēnešiem atņēma stipendiju).¹⁹

No minētajiem materiāliem izriet, ka leģionāru dziesmu dziedāšana bija notikusi ne tikai vilcienā mājupceļā no nometnes, bet arī pašā nometnē. Incidents tika uzskatīts par pietiekami nozīmīgu, lai pret vainīgajiem tiktu lietota t. s. profilakse, Valsts drošības komitejas (VDK) prakse cīņai ar pretpadomju izteikumiem un darbībām, ko izmantoja kopš 50. gadu vidus. Profilakse varēja izpausties kā pārrunas un iebiedēšana, arī vervēšana par slepenajiem ziņotājiem VDK kabinetos (Rīgā t. s. Stūra mājā) vai arī kā VDK darbinieku inspirēta publiska apspriešana darba vai mācību vietā.²⁰ Šajā gadījumā profilakse notika kursa studentu sapulcē, kaunināšanu kombinējot ar draudiem izslēgt no augstskolas un materiālus publicēt presē. Šādu publiskas kaunināšanas praksi VDK kopš 50. gadu beigām un 60. gadu pirmajā pusē lietoja samērā bieži, lai cīnītos ar “pagātnes paliekām” cilvēku apziņā un atturētu no līdzīgām darbībām nākotnē, protams, gadījumos, kad politiskais pārkāpums netika uzskatīts par pietiekami nopietnu, lai uzsāktu kriminālvajāšanu.

Artūra Henkela atmiņas deva norādi uz vēl vienu notikumu – U. Gobas (3. attēls) izslēgšanu no institūta par izvairīšanos no *sboriem*. Arhīva dokumenti – U. Gobas krimināllieta²¹ – par viņa notiesāšanu precīzē studiju biedra teikto. U. Goba 1956. gada septembrī pēc Kara katedras pieprasījuma patiešām bija izslēgts no RMI, bet uzskatīja, ka tas

---

¹⁸ Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs (LNA LVA), PA-7222. f., 1. apr., 13. l., 32. l.

¹⁹ LNA LVA, PA-7222. f., 1. apr., 13. l., 39. lp.

²⁰ Edward D. Cohn, “Coercion, Reeducation, and the Prophylactic Chat: “Profilaktika” and the KGB’s Struggle with Political Unrest in Lithuania, 1953–1964,” *The Russian Review* 76, No. 2 (April 2017): 275–276.

²¹ LNA LVA, 1986. f., 1. apr., 43982. l. U. Gobas krimināllieta.

izdarīts nepamatoti, jo viņam kājas traumas dēļ bijis ārsta atbrīvojums. Kā U. Goba skaidroja pēc aresta, atbilstošos dokumentus viņš bija iesniedzis institūtā tikai augustā, jo RMI direktors Ernests Burtnieks bijis atvaļinājumā, bet kancelejā atteikušies pieņemt attaisnojošos dokumentus bez direktora akcepta.

Iespējams, U. Goba patiešām nebija laikus nokārtojis nepieciešamās birokrātiskās procedūras, taču Kara katedras prasība izslēgt viņu no institūta,²² kurai direktors bija spiests pakļauties, neskatoties uz labajām U. Gobas sekmēm mācībās un viņa sabiedrisko aktivitāti, nozīmēja pielikt punktu piecus gadus ilgajām, visai grūtajām studijām un cerībām iegūt ārsta diplomu. Turklāt U. Gobam draudēja arī iesaukšana armijā obligātajā karadienestā. U. Goba visiem spēkiem centās panākt atjaunošanu institūtā. Tā kā vizītes pie E. Burtnieka un LPSR Veselības aizsardzības ministrijā neko nedevisa, viņš vērsies ASV vēstniecībā Maskavā ar lūgumu atļaut mācības pabeigt ASV, bet nekādu atbildi nebija saņēmis. Šķiet, ka U. Gobas vērsšanās ASV vēstniecībā bija demonstratīvs žests – ar mērķi nevis reāli mēģināt nokļūt ārzemēs, bet gan pievērst savai problēmai padomju varas iestāžu uzmanību.

3. attēls. Foto no Ulza Gobas krimināllietas. LNA LVA, 1986. f., 1. apr., 43982. l., 8. lp. o. p.

²² RMI direktora pavēlē norādīts, ka tās pamats ir “spec. katedras priekšnieka ziņojums”. Sk. pavēles kopiju: LNA LVA, 1986. f., 1. apr., 43982. l., 81. lp.

U. Goba 1957. gada 29. jūnijā ieradās Maskavā, kur izklāstījis savu lietu amatpersonai, kas strādāja PSRS Augstākās padomes pieņemšanas telpās. Viņam ieteikuši vērsties PSRS Veselības aizsardzības ministrijā. ASV vēstniecībā viņš šajā reizē palīdzību nebija lūdzis. Taču 30. jūnija vakarā restorānā U. Goba alkohola reibumā iesaistījies politiskā diskusijā ar kādu vīrieti. Vai viņš tika apzināti izprovocēts, vai arī tā bija notikumu sakritība, no lietas materiāliem nav skaidrs. Armijas virsnieki, kas dzirdējuši diskusiju, bija izsaukuši milicijas patruļu un ziņojuši VDK. Nekāda kautiņa nav bijis. U. Goba arestēts un 4. septembrī Maskavā notiesāts uz diviem gadiem par pretpadomju aģitāciju. Lietā nav nekādu dokumentu par to, kur viņš izcietā sodu un kāpēc pēc gada tika atbrīvots. U. Goba tika reabilitēts 1998. gada augustā. Nav arī iespējams noteikt, vai viņš varēja būt iespējamais ziņu pienesējs.

Partijas organizācijas protokolos atbalsojās arī U. Gobas izslēgšana no RMI. Slēgtajā partijas sapulcē 1957. gada 10. janvārī viņa neierašanos militārajā nometnē institūta administrācijas pārstāvji raksturoja kā nacionālistisku uzskatu izpausmi.²³ Nav skaidrs, uz ko balstījās šādi apgalvojumi, jo incidenti, kas to apstiprināja un atspoguļojās krimināllietā, notika vēlāk. Tomēr U. Gobas gadījumu RMI administrācija 1957. gada sākumā uztvēra kā daļu no ideoloģiski nevēlamām izpausmēm saistībā ar Ungārijas revolūciju un tās apspiešanu 1956. gada oktobrī un novembrī. Jāatzīmē, ka tajā laikā valdošā zināma liberālisma gaisotnē Kara katedru atļāvās kritizēt ne tikai studenti, bet arī administrācija. Tā pulkvedis Ivans Bracslavskis 1957. gada februārī žēlojās, ka institūta direktors bieži runājot, ka vajag samazināt stundu skaitu militārajai sagatavošanai. Šādas runas dzirdot, arī studenti izdarot secinājumu, ka ar militāro apmācību nevajag nodarboties.²⁴

Kas attiecas uz J. Zviedrāna pašrocīgi rakstīto biogrāfiju (2. attēls), viņš acīmredzot ir kļūdījies. Obligātās karalauka mācības topošiem mediķiem notika pēc 5. kursa, vienu mēnesi vasaras brīvlaikā. Tā kā J. Zviedrāns RMI absolvēja 1961. gadā, speciālās mācības notika 1960. gada (nevis 1959. gada) vasarā:

““Brīvā dabā” pēc V kursa baudījām vasaras militārās nometnes jaukumus kādā nošifrētā, noslepenotā karaspēka meganovietnē Dobeles apkārtnē”.²⁵

²³ LNA LVA, PA-7222. f., 1. apr., 10. l., 7., 8., 11. lp.

²⁴ *Ibid.*, 95. lp.

²⁵ Jānis Zviedrāns, *Atkal* (Talsi: Biedrība “Aleksandra Pelēča lasītava”, 2022), 36.

J. Zviedrāns uzskatīja, ka nosūtīšana dienēt Padomju Armijā par kadru virsnieku bija saistīta ar studentu dumpošanos gan pret slikto ēdināšanu, gan militāristu pazemojošo attieksmi pret viņiem militārajās mācībās jeb speciālo mācību nometnē, sarunvalodā – *sboros*, ko organizēja RMI Kara katedra un kas notika Dobeles apkaimē:

“VI kursa martā–aprīlī 24 topošie absolventi 1961. gada buržuāziskā nacionālisma apkarošanā, iecementētie “labprātīgos” žņaugos, tapa nostatīti nevis pie “komunāru” sienas nošaušanai, bet anketu aizpildīšanai. Padomju armijas medicīnas virsnieku dienestā uz 25 gadu garumu. [...] Atklājums: galvenie dumpinieki Dobeles militār-nometnē v i s i bija laimīgajos sarakstos.”²⁶

Dienestu 25 gadu garumā piemin arī citi aptaujātie. Tas nav jāsaprot burtiski, bet gan kā metafora, kuras saknes, iespējams, ir meklējamas nostāstos par dienestu Krievijas cara armijā 18.–19. gadsimtā. J. Zviedrāna un viņa kolēģu gadījumā ar 25 gadiem jāsaprot tas, ka jaunieši tika iesaukti armijā kā kadru virsnieki, kurus no armijas atvaļināja tikai pēc noteikta vecuma sasniegšanas (parasti 50–65 gadi, atkarībā no dienesta pakāpes). Tādējādi dienesta laiks varēja būt mazāks par 25 gadiem (J. Zviedrāns atvaļinājās pēc 20 gadiem) vai arī ilgāks, ja bija sasniegta augstāka dienesta pakāpe. Situācijas dramatisms slēpās tajā apstākļī, ka studentiem, kuriem 1961. gadā obligātajā absolventu sadalē pa darba vietām piedāvāja darbu Padomju armijā, gandrīz nebija iespējams no tā atteikties. Vienīgais reālais iemesls atteikumam bija nopietnas veselības, ļoti īpašos gadījumos – arī ģimenes, problēmas.

Tā 1959. gada RMI absolvents Georgs Andrejevs, kuru pēc institūta beigšanas arī bija paredzēts nosūtīt uz PSRS Tālajiem Austrumiem – Kuriļu salām – kā kara ārstu, atcerējās:

“Nelīdzēja ne atteikšanās, ne viengadīgs bērns ģimenē – iesaukšanas komisija bija nepielūdzama savā lēmumā. [...] Sapnis par anestezioloģiju draudēja attālināties par 25 gadiem. Māca izmisums, taču talkā nāca vēl profesora Stradiņa laikā diagnosticēts veidojums padusē, kuru nu operēja, apstaroja, pētīja, līdz Rīgas kara slimnīcas ārsti bija spiesti mani “norakstīt” kā armijai nederīgu.”²⁷

²⁶ Jānis Zviedrāns, *Atkal* (Talsi: Biedrība “Aleksandra Pelēča lasītava”, 2022), 40.

²⁷ Georgs Andrejevs, “Tā, tas nu ir pateikts! Atklāta vēstule,” *Diena*, speciālizlaidums, 28. maijs, 1994, 18.

Iespējams, ka atbrīvošanu no karadienesta varēja panākt arī koruptīvā ceļā, taču lielai daļai studentu nebija atbilstošu sakaru kara komisariātos. Dienests pārsvarā bija ārpus Latvijas, nereti attālos, klimatisko un sadzīves apstākļu ziņā smagos Padomju Savienības reģionos, kultūras un sadzīves ziņā svešā vidē. Atgriezies Latvijā, pat paliekot armijas dienestā, bija sarežģīti, lai gan dažkārt tas izdevās. No armijas kadru virsniekiem pirms noteiktā izdienas laika beigām bija gandrīz neiespējami atvaļināties, izņēmumi tika pieļauti vien invaliditātes un slimības gadījumos.

J. Zviedrāns atceras, ka divi studenti esot mēģinājuši izvairīties un armijā nonākuši 22 studenti. Lai gan kāds dokuments liecina, ka Rīgas Ļeņina rajona Kara komisariāts saskaņā ar Baltijas kara apgabala direktīvu Nr. 0014297 darbam Padomju armijā 1961. gadā pieprasīja nosūtīt 37 absolventus (gan no latviešu, gan krievu plūsmas).²⁸ J. Zviedrāna atmiņās minētie skaitļi ir tuvāki Veselības aizsardzības ministrijas dokumentos minētajiem, kas galvenajos vilcienos atspoguļo sadales galīgos rezultātus.²⁹ No Ārstniecības fakultātes 290 absolventiem 1961. gadā armijā iesaukti 26 (no farmaceitiem un stomatologiem – neviens). Nav gan skaidrs, vai visus 26 absolventus iesauca kā kadru virsniekus, vai arī starp viņiem bija tādi, kas nebija izgājuši militāro apmācību un dienēja kā ierindnieki. Jāatzīmē, ka valsts plāns sadelei uz PSRS bruņotajiem spēkiem tajā gadā bija 45 cilvēki.³⁰ Kā redzams, plānotie un reālie skaitļi varēja diezgan stipri atšķirties, studentu sadales procesā tos vairākkārt korigēja.

Pēc studiju beigšanas 1961. gadā valsts sadales rezultātā J. Zviedrānu nosūtīja ārsta darbam Padomju armijas kara daļā Arhangeļskā, kas atrodas apmēram 1700 km uz ziemeļiem no Rīgas. Pēc pieciem gadiem viņam izdevās atgriezties Latvijā, bet no karadienesta atbrīvoties nebija iespējams. Viņš bija armijas ārsts kādā no PSRS karaspēka daļām, kas atradās pie Talsiem, un tur nostrādāja līdz 1981. gadam, kad devās izdienas pensijā.

Jāatzīmē, ka J. Zviedrāna kursabiedrs, RMI 1961. gada absolvents Mārtiņš Rempe intervijā apšaubīja, ka nosūtīšanu dienestam armijā ir ietekmējusi studentu dumpošanās militārajā nometnē:

---

²⁸ LNA LVA, 507. f., 1a apr., 2. l., 39.–60. lp.

²⁹ LNA LVA, 1022. f., 14. apr., 288. l., 4. lp.

³⁰ *Ibid.*, 247. lp.

“1955. gadā iestājos Medicīnas institūtā. Toreiz bija milzīgs konkurss uz mediķiem. Mēs bijām kādi 18 uz vienu vietu. Daudzas meitenes jau kuru reizi mēģināja tikt institūtā. Man izdevās uz pirmo rāvienu, kaut gan es gribēju mācīties pavisam ko citu – gribēju būt arhitekts. [...] Un Zviedrāns, visa grupa (vīrieši), nebija nekādi īpaši, bet visi bija pakļauti karaklausībai, un tie bija dažādu vecāku bērni. Man nav dokumentu, un diez vai tādus man kāds vispār rādīs, varbūt arhīvā varētu atrast, ka bija pavēlēts no augšas, ka jāuzņem zināms skaits puisi neatkarīgi no atzīmēm, lai tad vēlāk tos visus var ņemt armijas vajadzībām.”³¹

Jautājums par centieniem palielināt vīriešu īpatsvaru studentu vidū tiks aplūkots tālāk. Taču te jānorāda uz to, ka J. Zviedrāna apgalvojums, ka viņš un viņa kolēģi esot uzskatīti par buržuāziskajiem nacionālistiem un tāpēc nosūtīti dienēt par Padomju armijas virsniekiem, ir pārspilējums. Kā buržuāzisko nacionālismu nosacīti varēja traktēt leģionāru dziesmu dziedāšanu, lielākā mērā tā varēja vērtēt atsevišķus U. Gobas izteikumus. Taču J. Zviedrāna un viņa kolēģu darbības, lai gan bija dumpīgas (īpaši bada-streiks sliktā uztura dēļ), tautasdziesmu dziedāšana un dažādas ēvergēlības nekvalificējās kā nacionālistiskas.

Nav arī nekādu dokumentāru liecību par to, ka studentu uzvedība nometnēs būtu piesaistījusi RMI vadības vai citu institūciju īpašu vērību un ka studenti būtu sodīti par savu uzvedību. Vēl jo vairāk, krievu plūsmas studenti arī solidarizējās, lai gan aicināja izturēties mērenāk (“Krievu grupas studenti klusi: – Pusi, nesēj vētru.”³²). Galu galā noņemnes vadība bija spiesta piekāpties. Tomēr nebūtu jābrīnās, ka Kara katedras vadība aktīvākos dumpiniekus vēlējās iekļaut armijā iesaucamo sarakstā. Tas varēja būt arī visai efektīvs līdzeklis, lai turpmāk panāktu studentu pakļaušanos Kara katedras prasībām. Vienlaikus, ja studentu uzvedība būtu uztverta kā politiska akcija, viņus noteikti nenosūtītu uz armiju par virsniekiem, jo bija svarīgas “anketas” prasības, respektīvi, viņu izcelšanās, tas, ka ārzemēs nebija radnieku, un vispār politiskā lojalitāte.

Kā liecina arhīva dokumenti, 1959. gadā Aizsardzības ministrijas rīcībā tika nodoti vien divi absolventi.³³ Lielāka studentu skaita nosūtīšana

³¹ Daigas Dupates intervija ar Mārtiņu Rempi 2022. gada 5. aprīlī, kura glabājas RSU Vēstures muzeja zinātniskajā datubāzē, RSUMz 490/3.

³² Jānis Zviedrāns, *Atkal* (Talsi: Biedrība “Aleksandra Pelēča lasītava”, 2022), 37.

³³ LNA LVA, PA-7222. f., 1. apr., 11. l., 99. lp.

par armijas kadru virsniekiem notika tikai 1961.–1963. gadā, un tā bija saistīta ar kadru deficītu, kas bija radies 1955.–1960. gadā vairākkārtējas liela mēroga PSRS bruņoto spēku samazināšanas rezultātā.³⁴

Ārsts radiologs, 1962. gada absolvents Edmunds Pakers liecina:

“No mūsu, 1962. gada, absolventiem 30 nosūtīja darbā Padomju armijā uz 25 gadiem. Bijām kopā pieci no Latvijas, kuri pēc absolvēšanas nonācām Minskā. Sākumā trīs mēnešus bija mācības Baltkrievijas kara apgabala hospitālī. Tālāk tad es paliku Baltkrievijā, vienu nosūtīja uz Vāciju (Gertners Andris), vienu uz Gomeļu vai Grodņu – precīzi neatceros, arī Laudiņu Jāni atstāja Baltkrievijā.

Sāku strādāt vienā no Baltkrievijas kara apgabala medicīnas sanitārajiem bataljoniem. Piecus gadus strādāju, nodienēju. Tas bija kā cietumā. [...] 1967. gadā atgriezās Latvijā, strādāju Talsos par rentgenologu. No 1976. gada – Paula Stradiņa Klīniskajā universitātes slimnīcā.”³⁵

Veselības aizsardzības ministrijas atskaites ļauj precizēt šīs atmiņas. Tās liecina, ka 1962. gadā 28 jaunos ārstus – vīriešus – nosūtīja militārajā dienestā kā kadru virsniekus,³⁶ lai gan PSRS Aizsardzības ministrijas pieprasījumā bija paredzēts pat lielāks skaits – 35 ārsti.³⁷ Rīgas Ļeņina rajona kara komisāra 1962. gada 14. jūlija vēstulē institūtam teikts, ka trīs studenti (Andrejs Lasmanis, Ingvars Žukovskis un Boruhs Freiduss) no paredzētajiem Padomju armijas kadros nav iesaukti. Iemesls nav minēts, un viens no izskaidrojumiem varētu būt tas, ka atsijāti veselības stāvokļa vai ģimenes apstākļu dēļ. Savukārt kara komisariāts lūdza aizturēt diploma izdošanu Zigurdam Zariņam, kas bija iesaukts kā kadru virsnieks, bet nebija ieradies pēc norīkojuma uz kādu kara daļu un izbraucis no Rīgas nezināmā virzienā.³⁸ Izrādījās, ka Z. Zariņš strādā Maltas slimnīcā. Ļeņina rajona kara

---

³⁴ Paļaujoties, ka kodolraķetes nodrošina valsts aizsardzību, PSRS vadītājs Ņikita Hruščovs 1955.–1957. gadā vienpusēji samazināja bruņotos spēkus par vairāk nekā diviem miljoniem cilvēku. 1958. gada janvārī – vēl par 300 tūkstošiem, savukārt 1960. gada janvārī tika paziņots par armijas samazināšanu vēl par 1,2 miljoniem, ieskaitot 250 tūkstošus virsnieku. Viljams Taubmans, *Hruščovs un viņa laikmets* (Rīga: Atēna, 2003), 384.

³⁵ Daigas Dupates intervija ar Edmundu Pakeru 2023. gada 14. martā, kura glabājas RSU Vēstures muzeja zinātniskajā datubāzē, RSUMz 490/1.

³⁶ LNA LVA, 1022. f., 14. apr., 292. l., 1. lp.

³⁷ *Ibid.*, 115. lp.

³⁸ *Ibid.*, 284. lp.

komisārs 27. jūlijā Maltas slimnīcas galvenajam ārstam pieprasīja nosūtīt Z. Zariņu komisariāta rīcībā,³⁹ un 31. jūlijā tika izdota attiecīga Veselības aizsardzības ministrijas pavēle.⁴⁰

PSRS Aizsardzības ministrijas pieprasījums 1963. gadā bija mazinājies – armijā tika iesaukti tikai deviņi RMI absolventi⁴¹ no 10 plānotajiem.⁴² Taču šajā gadā pēc plāna bija paredzēts iesaukt arī piecus stomatologus. Faktiski nosūtīja četrus, bet galu galā vienam izdevās atbrīvoties no armijas ģimenes apstākļu dēļ.⁴³

Kā liecina Veselības aizsardzības ministrijas atskaites par kadru sadali, turpmākajos gados atsevišķi absolventi sadalē dažkārt tika nodoti PSRS Aizsardzības ministrijas rīcībā, tomēr šķiet, ka tas notika nevis piespiedu kārtā, bet brīvprātīgi. Var pieļaut, ka tie bija absolventi, kas jau strādāja Baltijas kara apgabala medicīnas iestādēs vai arī paši bija noorganizējuši pieprasījumu, pārsvarā krievu plūsmas studenti ar izcelsmi militārajās aprindās. Jāatzīmē arī, ka 50.–60. gados tika praktizēta absolventu sūtīšana darbā ārpus Latvijas, arī uz neskartajām zemēm (*Celina*)⁴⁴ Kazahstānā, civilās aviācijas institūciju rīcībā uz PSRS ziemeļu apgabaliem, kā arī uz Baltkrieviju. Tā 1961. gadā uz neskartajām zemēm nosūtīja 13 ārstus,⁴⁵ savukārt 1964. gadā – 12 ārstus un astoņus stomatologus.⁴⁶ Piespiedu nosūtīšana darbā ārpus Latvijas 70.–80. gados netika praktizēta.

Dažkārt absolventi paši bija noorganizējuši pieprasījumus no citu republiku institūcijām vai arī aizbrauca no Latvijas, jo ģimenes apstākļu dēļ ieguva “brīvo diplomu”, t. i., tiesības iekārtoties darbā saviem spēkiem. Pārsvarā tas attiecās uz sievietēm, kas bija precējušās ar virsniekiem vai citām personām, kas strādāja ārpus Latvijas. Jāatzīmē, ka precēto studentu sadalē izšķiroša nozīme bija studentes vīra darba vietai – ne tikai mediķiem,

---

³⁹ LNA LVA, 1022. f., 14. apr., 292. l., 283. lp.

⁴⁰ *Ibid.*, 281. lp.

⁴¹ *Ibid.*, 294. l., 2. lp.

⁴² *Ibid.*, 50. lp.

⁴³ *Ibid.*, 295. l., 8. lp.

⁴⁴ *Celina* (krievu val.) – neapgūtas, neartas, bet auglīgas zemes. Tā tika saukta 50.–60. gados īstenotā PSRS valsts labības audzēšanas rajonu paplašināšanas programma 43 milj. ha apjomā, galvenokārt Kazahstānas stepēs, bet arī Pievolgā, Sibīrijā un Tālajos Austrumos.

⁴⁵ LNA LVA, PA-7222. f., 1. apr., 13. l., 58. lp.

⁴⁶ LNA LVA, 1022. f., 14. apr., 298. l., 79. lp.

bet arī citās specialitātēs strādājošajiem. Tas gan bija jāapstiprina ar izziņu, kurā vīra darba devēja institūcija apliecināja, ka viņš ir neaizstājams speciālists. Absolventu sadale notika aprīlī, bet valsts eksāmeni – jūnijā. Piemēram, 1958. gadā institūta vadība želojās, ka valsts eksāmenu laikā vai pēc tam daudzas sievietes apprecas un viņas vairs neizdodas nosūtīt uz paredzētajām vietām. Militārpersonu gadījumā vīra dienesta vietai sadalē automātiski bija prioritāte. No obligātās sadales sievietes varēja atbrīvoties arī tad, ja viņām bija nesen piedzimuši bērni. Jāatzīmē, ka ārstes – virsnieku sievas – nereti iekārtojās darbā karaspēka daļās, kurās dienēja viņu vīri, tādējādi papildinot kara mediķu skaitu.

Līdz ar to var teikt, ka lielāka skaita absolventu – rezerves virsnieku – iesaukšana armijā kadru virsnieku statusā tika praktizēta samērā neilgu laiku, taču tiem, kurus tā skāra, tā bija ļoti sāpīga, jo viņu iespējas un cerības veidot mediķa karjeru pēc saviem ieskatiem tika sagrautas vai arī viņiem nācās pielikt lielas pūles, lai no armijas atbrīvotos. Rezerves virsniekiem vīriešiem tipiskāka bija iespēja laiku pa laikam tikt iesauktiem uz mācībām 1–3 mēnešu garumā rezerves virsnieku militārajās nometnēs. Arī tās sarunvalodā mēdza saukt par *sboriem*, bet šādi iesaukumi skāra ne visus. Rezerves virsnieku iesaukumu uz apmācībām izmantoja arī tāpēc, lai patiesībā mobilizētu cilvēkus lielu katastrofu seku novēršanai, piemēram, 1986. gadā notikušās Černobiļas atomelektrostacijas avārijas gadījumā. Sākot ar 1968. gadu, rezerves virsniekus varēja uz diviem gadiem iesaukt armijā (parasti uzreiz pēc augstskolas absolvēšanas). A. Abramovs apgalvo, ka 60.–70. gados PSRS uz šādu termiņu iesauca kopumā līdz trešdaļai augstskolu absolventu,⁴⁷ tomēr iespējams, ka dažādu militāro specialitāšu virsniekiem iesaukšanas kvotas bija atšķirīgas.

Kas bija Kara katedra?

Rezerves virsnieku sagatavošana dažās PSRS augstskolās sākās jau pirms Otrā pasaules kara. Pēc kara militāro sagatavošanu atjaunoja un attiecināja uz arvien lielāku augstskolu skaitu. Īpaši plaši tas notika 70.–80. gados. Kara katedras pastāvēšana augstskolās bija sava veida privilēģija, jo tas nozīmēja, ka vīriešiem nebija jādienē obligātajā karadienestā kā ierindniekiem vai seržantiem. Kad kara katedras 1961.–1967. gadā civilajās

---

⁴⁷ A. N. Abramov, “Fakultet voennogo obucheniia v grazhdanskom vuze,” 29.

augstskolās bija likvidētas, RMI absolventus – vīriešus – iesauca armijā uz vienu gadu kā ierindniekus vai seržantus. Pēdējie, kas bija pakļauti šādam iesaukumam, bija 1971. gada absolventi. Dienesta noslēgumā bija iespēja kārtot virsnieka eksāmenu un iegūt rezerves virsnieka statusu, bet ne visi to vēlējās, un ne visiem to piedāvāja.

Kara katedras tika atjaunotas 1968. gadā. Diemžēl nav pētījumu par to, vai tas notika pēc PSRS Aizsardzības ministrijas vai Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas iniciatīvas. Abiem resoriem bija noteiktas intereses šajā ziņā. Militārais resors ar augstskolās sagatavotajiem rezerves virsniekiem varēja nosegt kadru virsnieku deficītu periodos, kad armijā bija izveidojies virsnieku trūkums. Savukārt augstākās izglītības iestādes bija ieinteresētas kara katedru pastāvēšanā pie augstskolām, jo jaunie vīrieši labprātāk stājās šādās augstskolās, lai nebūtu jādienē obligātajā karadienestā, un aizpildīja vietas arī nepopulārās specialitātēs. Astoņdesmito gadu beigās kara katedras bija apmēram pusē PSRS augstskolu.

Iepriekš citētajās M. Rempes atmiņās apgalvots, ka centienus uzņemt RMI pēc iespējas vairāk studentu – vīriešu, nereti ar sliktākiem iestājesāmenu rezultātiem nekā meitenēm, noteica militārā resora intereses (vēlēšanās sagatavot pēc iespējas vairāk mediķu ar virsnieka pakāpi kara gadījumam). Iespējams, tas bija populārs uzskats studentu vidū, tomēr dokumenti liecina, ka RMI patiešām vēlējās palielināt studentu vīriešu īpatsvaru,⁴⁸ taču tas notika nevis PSRS bruņoto spēku papildināšanai, bet gan LPSR Veselības aizsardzības ministrijas interesēs. Jāatzīmē, ka ministrija vispār nebija ieinteresēta RMI absolventu nodošanā citiem resoriem, kā arī nosūtīšanā darbā ārpus Latvijas, jo ārstu trūkums, īpaši lauku rajonos, bija hronisks. Sevišķi lielas problēmas ar ārstu skaitu bija Latgalē, piemēram, Dagdā, Maltā, Zilupē. Viens no ceļiem šīs problēmas risināšanā bija RMI absolventu obligātā sadale, saskaņā ar kuru augstskolas beidzējiem vajadzēja trīs gadus nostrādāt piespiedu kārtā tur, kur tas bija nepieciešams, nevis tur, kur absolvents pats vēlējās.

Ministrija gribēja panākt, lai RMI studētu vairāk lauku jauniešu, jo cerēja, ka vismaz daļa no viņiem vēlēties atgriezties savās dzimtajās vietās. Tā kā laukos, īpaši attālākos rajonos, dzīves un darba apstākļi nereti bija ļoti smagi (nebija dzīvokļu, dažkārt jaunie ārsti dzīvoja slimnīcu un poliklīniku

---

⁴⁸ Sk. RMI partijas biroja protokolu 14.04.1958. LNA LVA, PA-7222. f., 1. apr., 11. l., 100.–101. lp.

telpās), bija vēlams arī lielāks vīriešu īpatsvars, taču 50.–80. gados RMI I. kursa studentu vidū tas nepārsniedza trešdaļu. Pēc nostrādātajiem obligātajiem trīs gadiem RMI absolventi centās no nomales rajoniem pārcelties uz Rīgu vai vismaz uz lielākiem centriem, bet Veselības aizsardzības ministrija acīmredzot bija cerējusi, ka vīriešiem būs vieglāk iedzīvoties lauku rajonos. Lielāks vīriešu īpatsvars arī absolventu sadali varētu padarīt prognozējamāku, jo studentes pēdējos kursos nereti apprecējās, viņām piedzima bērni un viņu vīru darba intereses bija prioritāras, viņas nevarēja nosūtīt darbā uz attāliem rajoniem, turklāt viņas ieguva tiesības iekārtoties darbā saviem spēkiem, nerēķinoties ar ministrijas prioritātēm.

Veselības aizsardzības ministrijas 1961. gada 11. maija kolēģijas sēdes protokols apstiprina to, ka Veselības aizsardzības ministriju un RMI vadību uztrauca studentu vīriešu relatīvais trūkums un ka tās nebija ieinteresētas viņu nodošanā militārā resora rīcībā. Sēdē apsprieda jautājumu par lauku jaunatnes piesaistīšanu studijām RMI. Problēmas būtība – lauku rajonos hroniski trūkst ārstu. Kā apgalvoja ministrijas kadru daļas priekšniece Alma Girgensone, viens no iemesliem esot tas, ka RMI pirmajos trijos kursos mācoties 56 % rīdzinieku un tikai 31 % lauku rajonu iedzīvotāju.⁴⁹ Viņa aplūkoja dažādas metodes RMI studiju propagandēšanai laukos.

RMI direktors Vasilijš Kalbergs norādīja: lai veicinātu uzlabojumus lauku iedzīvotāju ārstēšanā, institūta mērķis esot panākt, lai vismaz 50–60 % studentu būtu vīrieši. Taču situāciju sarežģījot tas, ka studentiem nepienākas iesaukuma atlikšana armijā.⁵⁰ RMI varot uzņemt vīriešus, bet oktobrī vai novembrī 50 % no viņiem tiks iesaukti obligātajā karadienestā.⁵¹ V. Kalbergs uzskatīja, ka problēmu varētu risināt, karaspēka daļās propagandējot studijas RMI, vēl jo vairāk tādēļ, ka izdienējušajiem iestājoties bija paredzētas priekšrocības. Savukārt 1961. gadā esot praktizēts tas, ka demobilizējamajiem dažās karaspēka daļās ir atļauts kārtot iestājeksāmenus, vēl esot armijā. Veselības aizsardzības ministrs Vladimirs Ozoliņš arī izteicās, ka situāciju sarežģījot tas, ka vīrieši, pat studējot institūtā, esot pakļauti obligātajam karadienestam.⁵²

---

⁴⁹ LNA LVA, 1022. f., 4. apr., 97. l., 99. lp.

⁵⁰ *Ibid.*, 103. lp.

⁵¹ *Ibid.*, 104. lp. Acīmredzot šāda iespēja bija saistīta ar kara katedru likvidāciju augstskolās. Mūsu rīcībā esošie arhīva dokumenti un pieejamā literatūra neizskaidro obligātā karadienesta iesaukšanas principus 1961. gadā.

⁵² *Ibid.*, 106. lp.

Taču LPSR Veselības aizsardzības ministrija un RMI vadība nekādi nevarēja pretoties PSRS Aizsardzības ministrijas prasībām. Tas ļoti skaidri izpaudās gan 60. gadu sākumā, kad, kā jau minēts, vairākus desmitus absolventu obligātās sadales sistēmā nācās nosūtīt dienestā padomju bruņotajos spēkos, gan arī 1980. gadā, kad tika ieviestas izmaiņas 1967. gada likumā “Par vispārējo karaklausību”.⁵³ Atbilstoši izmaiņām studentus pēc 1. kursa varēja iesaukt obligātajā karadienestā (kā ierindniekus) arī tajās augstskolās, kurās bija kara katedras. Šie noteikumi sāka darboties 1982. gadā un bija spēkā līdz 1989. gadam. Lai gan sākumā lauksaimniecības un medicīnas augstskolas tika saudzētas, 1984.–1988. gadā arī tās tika pakļautas iesaukumam. Tas attiecās arī uz RMI.

Šādu politiku izraisīja PSRS intervence Afganistānā (1979.–1989. gadā) un tai sekojošā starptautiskā stāvokļa saasināšanās kombinācijā ar iesaucamo skaita strauju samazināšanos (t.s. “demogrāfisko bedri”), kas sākās 1980. gadā, bet visjūtāmākā bija 1986.–1988. gadā.⁵⁴ Šī politika vēl vairāk samazināja puīšu motivāciju uzsākt studijas augstskolās, to skaitā RMI, jo iestāšanās institūtā vairs nepaglāba no karadienesta, kas bija kļuvis ārkārtīgi nepopulārs gan armijā valdošās vardarbības dēļ, gan arī tādēļ, ka pastāvēja reāla iespēja nokļūt PSRS kontingentā Afganistānā. Tā 1982. gadā starp jaunuzņemtajiem RMI studentiem bija tikai 27 % vīriešu, 1983. gadā – 30 %, bet 1984. gadā – 27,4 %.⁵⁵ Ne mazāk slikti bija tas, ka daudzi jaunieši, kas bija uzsākuši studijas, pēc dienesta armijā tās vairs neatsāka.

RMI 1983. gada absolvents Jānis Vētra atceras:

“Strādājot Traumatoloģijas un ortopēdijas institūtā, viens no mūsu laborantiem bija RMI Ārstniecības fakultātes students. Un viņu 1980. gadu vidū pēc 1. kursa iesauca uz diviem gadiem armijā. Diemžēl viņš pēc armijas vairs studentu rindās neatgriezās, bet bija ļoti apdāvināts puisis.”⁵⁶

---

⁵³ Ukaz Prezidiuma Verkhovnogo Soveta SSSR ot 17 dekabria 1980 g. N 3535-X “O vnesenii izmenenii i dopolnenii v Zakon SSR “O vseobshchei voinskoj obiazannosti,” *Vedomosti Verkhovnogo Soveta SSSR*, 1980, nr. 52, 1121.

⁵⁴ Steven W. Popper, *The Economic Cost of Soviet Military Manpower Requirements*, p. 4., fig. 1.

⁵⁵ LNA LVA, 1022. f., 4. apr., 374. l., 176. lp.; 382. l., 285. lp.

⁵⁶ Daigas Dupates e-pasta sarakste ar prof. Jāni Vētru 2023. gada 30. septembrī, glabājas RSU Vēstures muzeja zinātniskajā datubāzē, RSUMz 490/8.

Sava veida paradoksu iezīmē RMI absolvents Juris Salaks (studēja RMI no 1979. līdz 1987. gadam):

“Manas studijas Rīgas Medicīnas institūtā sakrita ar laiku, kad ieviesa izmaiņas likumā par vispārējo karaklausību, kas atcēla augstskolu studentu neiesaukšanu armijā. Lai nenokļūtu Padomju armijā iesaucamo kārtā, man palīdzēja manas augstskolas – RMI – docētāji, kuri strādāja arī kā ārsti klīnikās. Man nebija jāizvēlas diagnoze, kas mani atbrīvotu no militārā dienesta. Lieta tāda, ka gala pārbaude vienmēr tika veikta Rīgas Kara hospitālī, kas bija PSRS Baltijas militārā apgabala galvenā medicīnas iestāde. Tur strādāja visu specialitāšu ārsti, izņemot psihiatrus. Psihisko slimību ekspertīze tika deleģēta Rīgas Psihoneiroloģiskajai slimnīcai un dispanseram. Diagnoze, kas bija jāapstiprina slimnīcas ekspertu komisijai, bija astēniskā neuroze. Jau tolaik slimnīcā bija “elites” 20. nodaļa robeždiagnozēm, kurā nebija nekādu personiskās brīvības ierobežojumu, divvietīga istaba, autogēnā apmācība un atļauja doties pastaigās ārpus slimnīcas, piemēram, uz blakus esošo Mežaparku.

Diagnozes apstiprināšana bija rūpīga, tajā piedalījās slimnīcas galvenā ārste un viņas vietniece, ārstējošās nodaļas vadītāja, psihologs un citi speciālisti. Rezultātā mana diagnoze tika apstiprināta, mani atbrīvoja no militārā dienesta saskaņā ar 8.b medicīnisko pantu – astēniskā neuroze – un varēju turpināt studijas bez bažām par iesaukumu. Biju arī pārliecināts, ka ar manu diagnozi nevajadzēs apmeklēt militārās medicīnas kursu un pēc 5. kursa nebūs jāpiedalās vasaras militārajās mācībās. Es jau tad paralēli studijām strādāju Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejā, un mans šefs docents Kārlis Arons piezvanīja Kara katedras vadītājam Šeihseidovam, lai lūgtu mani atbrīvot no militārās nometnes vasarā. Atbilde un tās komentārs bija pārsteidzošs. Pulkvedis docentam Aronam norādīja, kā viņš vispār varot iedomāties, ka Juris nekļūs par virsnieku! Izrādās, ka šis 8.b medicīnas pants atbrīvo no dienēšanas armijā kā ierindniekam, bet nebija šķērslis, lai iegūtu armijas rezerves virsnieka pakāpi. Tā nu kopā ar saviem kursabiedriem devos uz *sboriem* Soveckā, kur tie notika vecajās vācu armijas kazarmās, un kļuvu par Padomju armijas medicīnas dienesta rezerves virsnieku, leitnantu.”⁵⁷

---

⁵⁷ Daigas Dupates e-pasta sarakste ar prof. Juri Salaku 2023. gada 3. oktobrī, glabājas RSU Vēstures muzeja zinātniskajā datubāzē, RSUMz 490/9.

Tie studenti, kas pēc dienesta tomēr atsāka studijas, arī nebija apmierināti, jo viņus neatbrīvoja no kara katedras vispārējās militārās sagatavotības nodarbību apmeklēšanas un t.s. karalauka mācībām jeb *sboriem* (4. attēls).

Tajās augstskolās, kur darbojās kara katedras, studenti apguva vispārējās militārās sagatavotības teorētisko kursu, pēc dažām ziņām tas bija 450 stundu apjomā⁵⁸ (lai gan 1988. gadā bija teikts, ka militārajai apmācībai atvēlētas 380 stundas⁵⁹), un vīrieši 30–45 dienas piedalījās vasaras militārajās mācībās. RMI studenti ne vien izgāja militāro apmācību, bet arī apguva speciālos kara medicīnas priekšmetus, kas mācību plānos tika apzīmēti kā “Speciālā sagatavošana”, bet atzīmju lapā pie atestāta – kā “Karamedicīniskā sagatavošana” (*Voenno-meditsinskaia podgotovka*). RMI gadījumā mācību programmu noteica PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrija kopā ar pārraugošo ministriju – PSRS Veselības aizsardzības ministriju.

4. attēls. Karalauka mācības (*sbori*) medicīnas studentiem 20. gadsimta 70.–80. gados. RSUMz 238/214

⁵⁸ A. N. Abramov, “Fakultet voennogo obucheniia v grazhdanskom vuze,” 29.

⁵⁹ Alvilis Vīksna, “Vai Latvija gatavojas karam?,” *Padomju Mediķis*, 10. novembris, 1988, 3.

Kara katedras 1968./1969. mācību gada atskaitē teikts, ka militārās sagatavošanas pamata kursi, kas bija jāapgūst gan vīriešiem, gan sievietēm, bija (1) medicīnas dienesta organizācija un taktika; (2) masu iznīcināšanas ieroči. Specifiski farmaceitiem bija jāapgūst Padomju armijas kara medicīniskās apgādes organizācija. Vīriešiem papildus bija jāapgūst vispārējā militārā sagatavošana, kā arī partijas politiskā darba kurss.⁶⁰ Pamatos šāda mācību kursu organizācija saglabājās līdz pat 80. gadu beigām.

RMI Ārstniecības un Pediatrijas fakultātes studentiem vīriešiem, kuriem to atļāva veselības stāvoklis, pēc 5. kursa vienu mēnesi armijas poligonā bija jāpiedalās praktiskajās militārajās mācībās (*sboros*). Šīs nometnes notikušas PSRS armijas daļās – gan tepat Latvijā, gan ārpus tās. Piemēram, RMI 1959. gada absolvents Haralds Jansons bijis karalauka mācībās PSRS armijas bāzē Sovetskā (līdz 1945. gadam – Tilzīte), Kaļiņingradas (Karalauču) apgabālā, dzīvojot Otrajā pasaules karā celtajās vācu kazarmās 270 km attālumā no Rīgas.⁶¹ Tur RMI militāro mācību bāze bijusi arī 20. gadsimta 80. gados.

Par topošo stomatologu un farmaceitu vīriešu daļību praktiskajās militārajās mācībās dažādu laiku dokumentos un mutvārdu liecībās ir atšķirīga informācija. Kara katedras atskaitēs 20. gadsimta 70. gados norādīts, ka *sboros* piedalījās tikai studenti vīrieši no ārstniecības un pediatrijas fakultātēm. Savukārt 1983./1984. mācību gada atskaitē par RMI studentu militāro sagatavotību norādīts, ka militārajās lauka mācībās piedalījušies 100 ārsti, 13 stomatologi un 4 farmaceiti.⁶²

Vispārējās militārās sagatavošanas teorētiskais kurss un speciālie kara medicīnas priekšmeti bija jāapgūst arī studentēm, bet viņas pēc 5. kursa bija atbrīvotas no *sboriem*. Gan sievietes, gan vīrieši pēc kara katedras beigšanas ieguva rezerves leitnanta dienesta pakāpi. Ik pa pieciem gadiem rezerves virsniekiem piešķīra augstāku pakāpi – līdz PSRS bruņoto spēku medicīnas dienesta kapteiņa pakāpei.

RMI studenti, kuri mācījās ārstniecības, pediatrijas un stomatoloģijas fakultātēs, tika gatavoti kā karalauka mediķi, savukārt farmaceiti – kā karalauka aptiekas noliktavas vadītāji vai vietnieki.

---

⁶⁰ LNA LVA, 507. f., 1a apr., 9. l., 5. lp.

⁶¹ Daigas Dupates e-pasta sarakste ar Haraldu Jansonu 2022. gada 29. aprīlī, kura glabājas RSU Vēstures muzeja zinātniskajā datubāzē, RSUMz 490/4.

⁶² LNA LVA, 507. f., 1.a apr., 17. l., 55. lp.

RMI 1981. gada Farmācijas fakultātes absolvente Edita Romāne (5. attēls) liecina:

“Jā, arī mums bija militārā mācība. Neatceros, kurā kursā un vai visu mācību gadu, bet, ja pareizi atceros, tad tā bija visa diena, kad citu kursu nodarbības nenotika. Nodarbībā bija jāpiedalās pilnā ekipāžumā: baltā halātā un ar balto medicīnas darbinieka cepurīti galvā. Bija daudz teorijas, bet tieši ko tur mums stāstīja – neatceros, jo īpaši tāpat neklausījāmies. Tas, ko atceros, – stāstīja par kara hospitāļu organizēšanu lauka apstākļos (iespējams, ka mums kā farmaceutiem tā ietvarā mācīja arī par aptiekas organizēšanu). Labi atceros, ka mācīja izjaukt un salikt automātu. Bija jākārto ieskaite, jo tas bija jāpaspēj noteiktā laikā. Manuprāt, vienu reizi gājām arī šaut mērķī. Meitenēm poligonā nekādas apmācības nenotika. [..]

Beidzot RMI, arī mums piešķīra militāro pakāpi – medicīniskā dienesta leitnants (jaunākā virsnieka pakāpe), bet pēc pieciem gadiem – vecākais leitnants. [..] Atceros, ka, saņemot apliecību kara komisariātā, tika teikts (man pat šķiet, ka papildus par to izsniedza kaut kādu papīra lapu), ka būšu aptiekas noliktavas vadītāja.”⁶³

Militāro mācību lekcijas un nodarbības notika tikai krievu valodā, arī mācību materiāli bija krieviski. Mācības tika organizētas tā, ka tās reizi nedēļā aizņēma pilnu darba dienu; tad citu mācību priekšmetu, lekciju vai nodarbību nebija. Un tās studentiem un studentēm notika šķirti.

Profesors Jānis Vētra, kas bija RMI Ārstniecības fakultātes students no 1977. līdz 1983. gadam, atceras:

“Mācības kara katedrā noteikti notika atsevišķi zēniem un meitenēm. Cik atceros, apjoms abām grupām bija vienāds. Domāju, ka arī programma bija līdzīga, ja ne identiska, jo arī meitenes tika sagatavotas par leitnantēm, rezerves virsniecēm. Atšķirība, cik no sarunām varēja saprast, bija nopietnībā, ar kādu notika mācību priekšmetu pasniegšana. Meitenēm tās vairāk bija vieglas izklaides formā.”⁶⁴

Militārā mācība studentiem 1968./1969. mācību gadā RMI Ārstniecības fakultātē notika 3. un 4. kursā, Stomatoloģijas fakultātē – 2. un 3. kursā, bet Farmācijas fakultātē – 2., 3. un 4. kursā.

⁶³ Daigas Dupates e-pasta sarakste ar doc. Editu Romāni 2023. gada 23. februārī, glabājas RSU Vēstures muzeja zinātniskajā datubāzē, RSUMz 490/6.

⁶⁴ Daigas Dupates e-pasta sarakste ar prof. Jāni Vētru 2023. gada 30. septembrī, glabājas RSU Vēstures muzeja zinātniskajā datubāzē, RSUMz 490/8.

ВОЕННЫЙ БИЛЕТ

ВС № 153172

Романе
(фамилия)

Эдита Яновна
(имя и отчество)

Личный № Н-578104

М. П.
Э. Романе
(личная подпись)

ВС № 153172 74615022

1. Число, месяц, год и место рождения
_____ года
г. Балви

2. Национальность ЛОТЫШКО

3. Военный билет выдан Ленинградским Районным Военным Комиссариатом г. Риги
(наименование военного комиссариата)
(город, область, край, республика)

М. П.
Т. Шербаконис
Т. Шербаконис /
(подпись)

Дата выдачи 10 03 1982 г.

4. Образование

а) общее или специальное
Вильямс Медицинский институт по специальности фармацевт - провизор 6 1981 г.

б) военное Курс военных подготовок при Рижском медицинском институте по профилю фармацевт - провизор, ВУС - 6451 6 1980 г.

5. Военное звание лейтенант мед. службы
присвоено приказом № 175 от 27 июля 1981 г.

6. ВУС № 6451 909000

7. Состав медицинский

8. Запас 3 разряда

9. Военную присягу принял
" " 19 г.

5. attēls. Editas Romānes karaklausības apliecība. RSUM 1591
No ieraksta apliecībā: 4. Izglītība: a) vispārējā vai speciālā: Rīgas Medicīnas institūts, farmaceita-provizora specialitāte 1981. gadā; b) militārā: Militārās sagatavošanas kurss ar farmaceita-provizora profilu Rīgas Medicīnas institūtā 1980. gadā. 5. Militārā pakāpe: medicīniskā dienesta leitnants, piešķirta ar PSRS Aizsardzības ministrijas pavēli 1981. gadā

Savukārt 1975. gada datos⁶⁵ redzams, ka militārās mācības lekcijas un nodarbības topošajiem ārstiem un pediatriem notikušas sešus semestrus (no 3. līdz 5. kursam), savukārt stomatologiem un farmaceitiem – četrus semestrus (3. un 4. kursā) līdz pat četrām nodarbībām nedēļā. Tajos pašos 1969. gada dokumentos minēts, ka mācībās iesaistīti arī Ārstu specializācijas un kvalifikācijas celšanas fakultātes kursanti, tātad RMI absolventi – ārsti ar darba pieredzi. Tomēr nav norādīts, kādas tieši lekcijas viņi noklausījušies vai kādās nodarbībās piedalījušies.

Kara katedras uzdevums bija arī civilās aizsardzības kursu nodrošināšana. Vienotu civilās aizsardzības sistēmu PSRS sāka veidot 1956. gadā. Sešdesmitajos gados tika izstrādāti apmācības kursi dažādu līmeņu un specializācijas mācību iestādēm. Medicīnas profila augstskolās bija jāapgūst civilās aizsardzības medicīniski sanitārā dienesta kurss, ko docēja veselības aizsardzības organizācijas katedras. PSRS Veselības aizsardzības ministrija pavēlēja 1961./1962. gadā šā kursa mācības nodot militārās sagatavošanas katedrām.⁶⁶ Tā kā Kara katedra RMI 1961. gadā bija likvidēta, bija jāsaģlabā agrākā apmācības prakse, bet līdz ar katedras darbības atjaunošanu tā pārņēma šo kursu.

Civilās aizsardzības sistēma 1971. gadā PSRS nonāca pilnīgā PSRS Aizsardzības ministrijas pakļautībā, tāpēc kara katedras pilnībā pārņēma šo kursu pasniegšanu. Civilo aizsardzību visās fakultātēs mācīja jau I. kursā.⁶⁷ Astoņdesmito gadu RMI mācību plānos,⁶⁸ kas glabājas RSU Vēstures muzejā, redzams, ka šī mācību priekšmeta nosaukums tā kompleksuma dēļ ir “Speciālā sagatavošana, CA un CAMD (civilā aizsardzība un civilās aizsardzības medicīnas dienests)”⁶⁹ (*Spetsialnaia podgotovka i GO i MSGO (grazhdanskaia oborona i medicinskaia sluzhba grazhdanskoi oborony)*).

Tādējādi Kara katedras pamata ciklā ietilpa vispārējā militārā mācība, medicīnas dienesta organizācija un taktika kaujas apstākļos, kara toksikoloģija un aizsardzība no masu iznīcināšanas ieročiem, kā arī civilās

---

⁶⁵ LNA LVA, 507. f., 1.a apr., 12. l., 18. lp.

⁶⁶ LNA LVA, 507. f., 1.a apr., 108. lp.

⁶⁷ LNA LVA, 507. f., 1.a apr., 9. l., 6. lp.

⁶⁸ Latvijas Medicīnas akadēmijas / Rīgas Stradiņa universitātes (turpmāk LMA/RSU) specialitāšu mācību plāni (1982–2000), RSumz 488.

⁶⁹ LMA/RSU specialitāšu mācību plāni (1982–2000), 1985./1986. m. g. plāns specialitātei “Ārsti”, RSumz 488.

aizsardzības medicīniskā dienesta organizācija.⁷⁰ Galvenā uzmanība mācību saturā bija veltīta ideoloģiskajai un morāli politiskajai audzināšanai, profesionālajai sagatavotībai un psiholoģiskajai noturībai kara apstākļos.

PSRS 1973.–1974. gadā plaši apsprieda augstākās izglītības kvalitatīti un atbilstību zinātnes un tehniskā progresa, kultūras un tautsaimniecības vajadzībām, mudināja pētniecībā iesaistīt vairāk jauno zinātnieku. Tas attiecās arī uz zinātnisko darbu RMI. Tā uzlabošanai ieviesa obligātu studentu līdzdalību zinātniski pētnieciskajā vai mācību zinātniskajā darbā.⁷¹ Kara katedras 1974./1975. mācību gada vispārējā atskaite⁷² liecina, ka pie katedras darbojies RMI Studentu zinātniskās biedrības zinātniskais pulciņš, kurā iesaistījušies 52 studenti, savukārt RMI Zinātniskajā konferencē 11 studenti nolasījuši referātus par tādām tēmām kā militāri patriotiskā audzināšana un militārās medicīnas vēsture.

Kara katedras docētāji

Kara katedras docētāju kontingentu komplektēja PSRS Aizsardzības ministrija. Viņu nodarbinātību Latvijā koordinēja Baltijas kara apgabala personāldaļa, savukārt štata vienības, tātad budžets, bija jānodrošina katrai augstskolai pašai. Katedras vadītāju (oficiāli – priekšnieku) iecēla ar PSRS Aizsardzības ministrijas vietnieka, Bruņoto spēku aizmugures priekšnieka (*nachalnik tyla*) pavēli. Pēc tam iecelšanu formāli apstiprināja ar RMI direktora, vēlāk – ar rektora pavēli.

Kara katedrā 1947. gadā bija seši docētāji.⁷³ Viņi visi bija Padomju armijas virsnieki,⁷⁴ teju visi arī Padomju Savienības Komunistiskās partijas (PSKP) biedri, un pārsvarā viņi bija atsūtīti darbā no Krievijas vai citām padomju republikām. RMI Kara katedrā 1951. gadā strādājuši astoņi docētāji, divi laboranti un divi preparatori,⁷⁵ savukārt 1973. gadā RMI Kara katedras štats bija šāds: viens Kara katedras priekšnieks, viens

---

⁷⁰ RMI 31. mācību metodiskās konferences “*Sovershenstvovanie prakticheskoj podgotovki vypusknikov Meditsinskogo instituta v svete trebovanii kvalifikatsionnykh kharakteristik*” tēzes, 82.–84. lpp., RSUMz 347.

⁷¹ “SZB darbam – jaunu vērienu,” *Padomju Medikis*, 21. marts, 1974, 3.

⁷² LNA LVA, 507. f., 1.a apr., 12. l., 97. lp.

⁷³ RSU arhīvs, 507. f., 7. apr., 216. l., 9. lp.

⁷⁴ LNA LVA, 507. f., 1.a apr., 12. l., 18., 20., 40., 60. lp.

⁷⁵ Kopija no dokumenta, arhīva numurs nav zināms: *Prikaz po Rizhskomu Meditsinskomu institutu* Nr. 82-a, 15. fev., 1951.

katedras mācību daļas priekšnieks, trīs vecākie pasniedzēji un pieci pasniedzēji. Vēl šīs katedras štatā bija 10 mācību palīgpersonāla, kā arī mācību un ražošanas palīgpersonāla vietas.⁷⁶

Kara katedrai tās pastāvēšanas laikā bijuši pieci priekšnieki: Aleksejs Čukalovskis⁷⁷ (1947–1956), Ivans Bracslavskis⁷⁸ (1956–1961), Nikolajs Maiboroda⁷⁹ (1968–1978), Mameds Šeihseidovs⁸⁰ (1978–1985), Jurijs Sajenko⁸¹ (1985–1991). Visiem pieciem bijusi armijas ārsta izglītība. Čukalovskis un Sajenko bija Ļeņingradas Kara medicīnas akadēmijas absolventi, Bracslavskis – Doņeckas, Maiboroda – Dņepropetrovskas (tagad Dņipro), bet Šeihseidovs – Baku Medicīnas institūta absolvents. Katedras priekšniekam bija jābūt pulkveža dienesta pakāpē, dažkārt varēja iecelt arī apakšpulkvedi, bet drīz vien viņu paaugstināja.

Pārējie docētāji lielākoties bija pedagoģiskajam darbam sagatavotas militārpersonas. Visi darbā bija tērpti PSRS militārajās formās, svinīgos pasākumos greznojās ar militārajiem apbalvojumiem – ordeņiem un medaļām (6. attēls).

6. attēls. No labās – Mameds Šeihseidovs, tribīnē (vidū) – Jurijs Sajenko. RSUMz 238/215

⁷⁶ LNA LVA, 507. f., 1.a apr., 12. l., 7. lp.

⁷⁷ RSU arhīvs, 507. f., 7. apr., 216. l.

⁷⁸ *Ibid.*, 4893. l.

⁷⁹ *Ibid.*, 3512. l.

⁸⁰ *Ibid.*, 4472. l.

⁸¹ *Ibid.*, 5003. l.

Atskaites par darbu Kara katedrā 1968./1969. mācību gadā liecina, ka viena grupa šīs katedras darbinieku divas reizes gadā pa vienai nedēļai devušies militārajās mācībās ārpus augstskolas, kas dokumentos nosauktas par katedras virsnieku komandieru sagatavošanu (*komandirskaiia podgotovka ofitserov kafedry*).⁸²

Kā stāsta laikabiedri, Kara katedras kolektīvs augstskolas sabiedriskajā dzīvē īpaši neiesaistījās, ja nu vienīgi 1. un 9. maija vai Oktobra svētku svinīgajās sēdēs, kā arī svētku demonstrācijās, kas notika Rīgas ielās par godu šiem svētkiem. Katedras darbinieki bija visai aktīvi RMI partijas organizācijas darbā.

Kara katedras nodrošinājums

Mācību uzskates līdzekļi un tehniskais nodrošinājums šai katedrai bija ļoti labs. Par to gādāja PSRS Aizsardzības ministrija. Kara katedras pedagogi bija labāk atalgoti nekā citu RMI katedru docētāji. Piemēram, 70. gados RMI profesora alga bija 500 rubļu mēnesī. Tas nozīmēja kandidāta un doktora disertāciju aizstāvēšanu un iegūtu zinātnisko grādu, darbu ar studentiem un doktorantiem, zinātnisko publikāciju gatavošanu, dalību konferencēs gan Latvijā, gan ārpus tās, nereti arī katedras vadīšanu. Docenta alga bija 320 rubļu.

Kara katedras darbinieku algas aprēķināšanā izmantoja principus, kas bija spēkā PSRS Bruņotajos spēkos. Tā sastāvēja no amata algas, piemaksas gan par dienesta pakāpi, gan armijas stāžu. Dažiem docētājiem vēl bija piemaksa par darbu kaitīgos apstākļos. Lai gan algu piešķīra atbilstoši Aizsardzības ministrijas rīkojumiem, to maksāja no RMI budžeta.

Piemēram, 1979. gadā Kara katedras vadītāja alga ar visām piemaksām bija 495 rubļi. Viņa vietnieka alga – 443 rubļi. Nevienam no Kara katedras vadītājiem nebija aizstāvēta disertācija. Ārpusdocēšanas darbs Kara katedras docētājiem bija militāri patriotisko olimpiāžu organizēšana, kurās studenti sacentās dažādās militārajās disciplīnās, pirmās palīdzības sniegšanā un militārās vēstures zināšanās (7. attēls).⁸³

Kara katedras netaisnīgās priekšrocības attiecībā pret citām RMI katedrām, jo īpaši 70.–80. gados, atklāj fakts, ko studenti min 1988. gada 10. novembra diskusijā “Par militārās apmācības reorganizāciju RMI”:

⁸² LNA LVA, 507. f., 1.a apr., 2. l., 3.–4. lp.

⁸³ V. Vaļuks, “VI olimpiāda “Na strazhe Rodiny”,” *Padomju Mediķis*, 29. aprīlis, 1976, 3.

“Pie skumjiem kurioziem var pieskaitīt arī to, ka Mikrobioloģijas katedrā 256 studentu apmācību nodrošina pieci pasniedzēji, trīs laboranti un divi preparatori, turpretī kara katedrā strādā 15 virsnieki un astoņi laboranti.”⁸⁴

Pagājušā gadsimta 50. gados RMI Kara medicīnas katedra atradās vienā no 2. slimnīcas jeb tagadējās Paula Stradiņa Klīniskās universitātes slimnīcas teritorijā toreiz esošajām barakām. Pēc 1968. gada Kara katedru iekārtoja blakus RMI administrācijas telpām toreizējā Padomju bulvārī 14 (tagad – Zīgfriīda Annas Meierovica bulvāris 14). Kā liecina Kara katedras 1968./1969. mācību gada darba atskaite,⁸⁵ tās rīcībā bija septiņas mācību telpas un laboratorijas, militārā aparatūra, kino un diafilmu aparatūra, tematiskie stendi un maketi, 300 dažādu nosaukumu mācību literatūras izdevumu 1800 eksemplāros, kā arī formastērpi un apavi studentiem kaujas mācībām poligonā. Šajā atskaitē ir piebilde, ka šaušanas nodarbības vēl nenotiek, jo nav ieroču glabātuves. Nākamo divu gadu atskaitēs minēti gan ieroči, gan arī daudz plašāks mācību līdzekļu uzskaitījums.

7. attēls. RMI studenti sacenšas militārajā olimpiādē “Dzimtenes sardzē” (“*Na strazhe rodiny*”, avots – laikraksts *Padomju Medikis*, 14. maijs, 1979, Nr. 18(395)). RSUMz 254/2609

⁸⁴ Alvils Vīksna, “Vai Latvija gatavojas karam?”

⁸⁵ LNA LVA, 507. f., 1.a apr., 2. l., 7.–9. lp.

Visai savdabīga ir kāda liecība par Kara katedras rīcībā esošajiem mācību palīglīdzekļiem, lai sasniegtu mērķi – studentu audzināšanu patriotiska PSRS pilsoņa garā. Laikrakstā “Padomju Mediķis” 1974. gada 31. oktobrī tika publicēts raksts ar nosaukumu “Laba tradīcija”, ko ilustrēja fotogrāfija (8. attēls) ar šādu anotāciju: “Foto uzņēmumā: RMI studenti ar vecāko pasniedzēju pulkvedi I. Briežkalnu kara katedrā pie stenda, kurā glabājas svētās relikvijas”. Runa ir par stendu ar vēsturiskiem Otrā pasaules kara laika priekšmetiem. Šāda pieeja jauno cilvēku morāli politiskajai audzināšanai, kad stāstīja par Padomju armijas karavīru varonību cīņā pret nacistiem (fašistiem padomju terminoloģijā) Otrā pasaules kara laikā, tika bieži izmantota ne tikai augstskolās, bet arī citās izglītības iestādēs.

8. attēls. RMI studenti ar vecāko pasniedzēju pulkvedi I. Briežkalnu kara katedrā pie stenda, kurā glabājas “svētās relikvijas” (avots – laikraksts *Padomju Mediķis*, 31. oktobris, 1974, Nr. 4(301)). RSUMz 254/2151

Rīgas Medicīnas institūta studenti pret Kara katedru

Mācības Kara katedrā, īpaši ierindas mācību, vispārējo militāro apmācību, kā arī politmācības, vairums studentu uztvēra kā laika izniekošanu. Medicīnas studijas jau tā bija ļoti darbietilpīgas, taču ik nedēļu nācās veselu dienu ziedot studentu ieskatā bezjēdzīgām, ar specialitāti nesaistītām nodarbībām. Protams, nākotnē mediķiem varēja būt noderīgi atsevišķi kara un katastrofu medicīnas kursi, piemēram, toksikoloģija, taču liela daļa nodarbību bija veltīta politiskajai audzināšanai un militārajai dresūrai, kā arī tam, lai apgūtu PSRS medicīniskā dienesta organizāciju kara apstākļos.

Kā raksta RMI 1961. gada absolvents Jānis Zviedrāns:

“Ko apgūvām? To, ka III pasaules karš būs, mēs karosim. Vienmēr jābūt gataviem. Jāzina viss. No perfektas krievu valodas – *v a l s t s v a l o d a s* [*izcēlums oriģinālā – aut.*] – līdz ierindas mācībai, izcilai politiskajai sagatavotībai un kaujas lauka medicīnai. Pēdējo pūlējās pasniegt pārējo katedru speciālisti.”⁸⁶

Lai gan formāli Kara katedra bija institūta struktūrvienība, institūta vadība nevarēja ietekmēt tās mācību procesu. Faktiski Kara katedra bija sava veida valsts valstī, kas pārstāvēja PSRS aizsardzības resora specifiskās impēriskās intereses. Kā jau teikts, mācības notika krievu valodā. Studentiem bija jāpakļaujas arī specifiskām prasībām, piemēram, nodarbībās netika pieļauti studenti ar gariem matiem, nemaz nerunājot par bārdaiņiem. Stingri sekots līdzī tam, lai apgērbā neizpaustos nekādas ekstravagances. Nerēķināšanās ar Kara katedras prasībām un noteikumiem varēja rezultēties ar izslēgšanu no augstskolas (kā liecināja rakstā jau minētais U. Gobas piemērs), arī tad, ja studenta sekmes pārējos priekšmetos bija labas. Būtībā Kara katedra bija svarīgs instruments pakļāvīga “padomju cilvēka” veidošanā.

Pēdējo divu gadu laikā RSU Vēstures muzeja darbiniekiem ir izdevies savākt 10 dažādu gadu RMI absolventu stāstus par pieredzi militārajās mācībās RMI. Visi intervētie absolventi norādīja, ka militārās mācības noteikti bija jāapmeklē, jākārtos ieskaites un eksāmeni, citādi nevarēja beigt augstskolu. To apliecina arī kāds 1954. gadā izdots dokuments – nolikums par studentu militāro sagatavošanu augstskolās.⁸⁷ Tajā teikts, ka tie studenti, kas bez attaisnojoša iemesla sistemātiski neapmeklē militārās mācības vai pārkāpj šo mācību disciplīnu, ir atstādināmi no militārās mācības kursa

⁸⁶ Jānis Zviedrāns, *Atkal*, 35–36.

⁸⁷ LNA LVA, 270. f., 1. apr., 261. l.

apmeklējuma un ar šīs mācību iestādes direktora lēmumu izslēdzami no augstskolas. Šī raksta sākumā minētie incidenti 1956.–1961. gadā, kā arī citas atmiņas liecina, ka jebkādai nepaklausībai, piemēram, neierodoties uz vasaras nometni vai arī dumpojoties pret apstākļiem un disciplīnu tajā, varēja būt nepatīkamas sekas un ietekme uz visu tālāko dzīvi.

Kad 1985. gadā par PSKP Centrālās Komitejas ģenerāļsekretāru kļuva Mihails Gorbačovs, viņš vēlējās demokratizēt padomju sabiedrību, ieviešot reformu politiku, ko dēvēja par pārbūvi (*perestroika*), un uzsāka atklātības (*glasnost*) politiku, lai risinātu dažādas samilzušās problēmas valstī. Arī Latvijā drīz vien sākās Atmodas kustība: 1988. gadā nodibināja Latvijas Tautas fronti (LTF), tās nodaļu Rīgas Medicīnas institūtā – tā paša gada 1. decembrī. Laikrakstā “Padomju Mediķis” publicētajā LTF RMI studentu nodaļas programmā pamatoti bija uzsvērts, ka nav iespējama demokrati-zācija, kamēr nav likvidēta Kara katedra.⁸⁸ Un 1988. gada rudenī sākās visu lielāko augstskolu – Latvijas Valsts universitātes, Rīgas Politehniskā institūta, Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas un RMI – studentu cīņa pret kara katedrām augstskolās, kas bija daļa no plašākas kustības Padomju Savienības augstskolās. Latvijas aktīvistus īpaši ietekmēja ziņa, ka Tartu Universitātes studentiem esot izdevies panākt Kara katedras likvidēšanu. Tā RMI LTF studentu grupa jau 1988. gada 2. novembrī organizēja disku-siju “Par militārās apmācības reorganizāciju RMI”, kurā kritizēja Kara katedras darbu.⁸⁹ Līdzīgas sanāksmes notika arī citās augstskolās.

Diskusijā studenti balstījās uz četrus minēto augstskolu LTF grupu sastādīto un augstskolu rektoru padomes atbalstīto vēstuli ar prasībām, kas jau iepriekš bija nosūtīta PSKP Centrālajai komitejai. Un prasības bija šādas: (1) dot iespēju skolu abiturientiem kārtot iestājekāmenus augstskolās (tā kā skolās ar latviešu apmācības valodu jaunieši absolvēja skolu 18 gadu vecumā, viņus varēja iesaukt vispārējā karadienestā uzreiz pēc skolas beigšanas); (2) neiesaukt karadienestā studentus un augstskolu absolventus; (3) pārtraukt un atcelt militārās apmācības vispārējo daļu studentēm un tiem puīšiem, kas izdienējuši vispārējā karadienestā; (4) piešķirt augstskolu padomēm tiesības reorganizēt apmācības kara katedrās; (5) mācības kara katedrās organizēt latviešu un krievu valodā. Papildus šīm vispārējām prasībām diskusijā RMI studenti pieprasīja arī: brīvo lekciju

---

⁸⁸ “LTF RMI studentu nodaļas programma,” *Padomju Mediķis*, 22. decembris, 1988, 4.

⁸⁹ Alvilis Vīksna, “Vai Latvija gatavojas karam?”

apmeklējumu; atcelt Kara katedras iekšējās kārtības noteikumus attiecībā uz ārējo izskatu, kurus uzskatīja par cilvēka pašcieņu pazemojošiem (jau pieminētie garie mati, bārda u. tml.); dot iespēju studentiem izvirzīt jautājumu par atsevišķu katedras darbinieku atbilstību amatam; palielināt kara medicīnas priekšmetu apguvi uz vispārējo militāro priekšmetu rēķina.⁹⁰

Lai gan izvirzītās prasības bija samērā mērenas, PSRS Aizsardzības ministrija pretojās jebkādam pārmaiņām. Vienīgā piekāpšanās, kas tika panākta 1989. gada sākumā, bija militāro mācību programmas teorētiskās daļas samazināšana par 100 stundām un studentu uzturēšanās ierobežošana *šboros* ar vienu mēnesi.⁹¹ Tā kā augstākā priekšniecība – PSRS Aizsardzības ministrija un Baltijas kara apgabala vadība – nelika neko mainīt, arī RMI Kara katedras vadība pretojās studentu prasībām. Jāpiebilst, ka rektors Vladislavs Korzāns tajā pašā laikā atbalstīja institūta LTF grupas iniciatīvu. Andrejs Faibuševičs, LTF iniciatīvas grupas dalībnieks, 1989. gada 29. martā rektorātā notikušās studentu, Kara katedras vadības un RMI vadības diskusijas rezultātus raksturoja šādi:

“Mazs, bet tomēr solītis uz priekšu ir. Reālā situācija katedrā (kura, starp citu, ir mainījies tikai augstskolu spiediena rezultātā un atspoguļota rīkojumos no augšas) nu ir ielikta daudz maz stingros rāmjos. Mainīta šī reālā situācija diemžēl nav.”⁹²

Respektīvi, Kara katedras vara pār studentiem bija mazinājusies, tai nācās atteikties no cīņas par studentu ārējo izskatu un dažiem citiem disciplināriem līdzekļiem, taču Kara katedra turpināja pastāvēt un militārās apmācības saturs nemainījās. Kara katedras vadītājs pulkvedis Jurijs Sajenko vēl 1991. gada aprīlī laikrakstā “Pulss” (laikraksta “Padomju Mediķis” jaunais nosaukums no 1989. gada septembra) atskaitījās:

“Patlaban visu fakultāšu studentiem nodarbības notiek II, III un IV kursā un kopumā vīriešiem – 220 stundas, sievietēm – 130 stundas.”⁹³

Kara katedras likvidācija notika tikai pēc Latvijas neatkarības atgūšanas – 1991. gada 1. novembrī.⁹⁴

---

⁹⁰ Alvils Vīksna, “Vai Latvija gatavojas karam?”

⁹¹ B. Sebjakins, “Pavēlnieks – tas ir tikai amats” [Intervija ar BKA pavēlnieku Fjodoru Kuzminu], *Cīņa*, 23. februāris, 1989, 1.

⁹² V. Sklarevitch i A. Apinis, “Diskussii ne poluchilos,” *Padomju Mediķis*, 13. aprīlis, 1989, 2.

⁹³ Jurijs Sajenko, “Peresmotrena programma obucheniiia studentov,” *Pulss*, 11. aprīlis, 1991, 2.

⁹⁴ Sk. RSU arhīvs, 507. f., 7. apr., 4070. l., 20. lp.

Secinājumi

Kara katedras Padomju Savienības augstskolās bija viena no padomju militārisma izpausmēm, daļa no pastāvīgās gatavošanās jaunam pasaules karam. Tās sastāvdaļa bija rezerves virsnieku sagatavošana. Lai gan galvenais viņu apmācības mērķis bija gatavot rezervi kara gadījumam, rezerves virsnieki tika izmantoti arī miera laikā, lai mazinātu sagatavotu kadru trūkumu, kas bija radies demogrāfisku vai PSRS aizsardzības politikas krīžu gadījumā.

Kara katedras formāli bija augstskolu struktūrvienības, taču faktiski tās bija autonomas institūcijas, kas vadījās no PSRS Aizsardzības ministrijas norādījumiem. Augstskolu vadībai nebija iespēju ietekmēt to darbību un studentu apmācības procesu. Kara katedras atspoguļoja militārā resora īpašo lomu PSRS, tajā skaitā arī augstākās izglītības jomā. To sevišķo lomu uzsvēra mācību procesa nodrošinājums ar mācību līdzekļiem un tehnisko aprīkojumu. Katedru personāls bija ļoti apmaksāts. Visi šie aspekti izpaudās arī Rīgas Medicīnas institūta (RMI) Kara katedras darbībā.

Latvijā militārā resursa īpašā loma ieguva vēl papildu nozīmi, jo kara katedrās pastāvošā kārtība, mācības krievu valodā, studentu beztiesiskums un pakļautība nereti absurdām prasībām simbolizēja ne tikai padomju sistēmas nedemokrātismu, bet arī okupāciju, rusifikāciju un impērismu.

Rakstā analizētās RMI studentu atmiņas, kā arī arhīva dokumenti parāda, kā šie aspekti izpaudās RMI Kara katedras darbībā. Militārās apmācības bija organizētas ne tikai tādēļ, lai sagatavotu medicīnas personālu iespējamā kara gadījumam, bet arī tādēļ, lai lauztu personības un veidotu lojālus padomju cilvēkus. Izslēgšana no RMI vai arī iesaukšana armijā pēc institūta absolvēšanas par mēģinājumiem izvairīties no militārās apmācības vai par dumpošanos pret Kara katedras prasībām bija sods, kura mērķis bija iebaidīt studentus, panākt viņu pakļaušanos ne tikai katedras, bet arī padomju režīma prasībām plašākā nozīmē.

Pētījumā tika identificēti vairāki gadījumi saistībā ar Kara katedras darbību, kad studenti izrādīja nepaklausību vai ignorēja tās prasības. Visi notikumi bija saistīti ar vasaras militāro nometņu mācībām 1956.–1960. gadā. Tas bija padomju sistēmas relatīvas liberalizācijas posms, kad daudzi domāja, ka varas iestādes ir gatavas ieklausīties un labot netaisnības un ka aktīvi protesti var būt rezultatīvi. Dažkārt izdevās panākt nelielu piekāpšanos, kā tas notika RMI studentu *sboros* 1960. gada vasarā. Taču piekāpšanās bija daļēja, pēc tās sākās netiešas represijas, šajā gadījumā – aktīvāko studentu nosūtīšana dienestā Padomju armijā.

Lai cīnītos ar studentu nepaklausību, tika izmantots arī visai plašs tiešu represīvo darbību spektrs – no publiska nosodījuma (VDK terminoloģijā – t. s. profilakse) līdz izslēgšanai no institūta un pat notiesāšanai par pretpadomju darbību. Represijas bija efektīvas. Līdz pat 80. gadu beigām studenti bija spiesti pakļauties Kara katedras prasībām. Tikai līdz ar Latvijas Tautas frontes nodibināšanu Latvijas augstskolu, tajā skaitā arī RMI, studenti uzsāka cīņu par kara katedru likvidāciju vai vismaz reformēšanu, bet līdz Latvijas neatkarības atgūšanai rezultāti bija visai pieticīgi.

Training Medical Reserve Officers for the Soviet Army at the Riga Medical Institute, 1950–1991: Memories and Documents

Summary

Military departments at universities in the Soviet Union were one of the manifestations of Soviet militarism and part of the constant preparations for a new world war. So far, historians in Latvia have only fragmentarily focused on how the training of reserve officers was carried out at these military departments and how Soviet military policies and interests changed. Although the activities of military departments have been discussed in some memoirs, there is a lack of systematic studies. Only very little is known about the activities of the Military Department at the Riga Medical Institute (RMI, the name of Rīga Stradiņš University (RSU) in 1950–1990). Its origins date back to 1947 when the Faculty of Medicine was still part of the Latvian State University.

This study aims to examine the activities and impact of the RMI Military Department on the training of future medics, as well as students' resistance to military training, by confronting the memories of former students with documentary evidence from archives and the press.

The Military Department at RMI operated from 1950 to 1961 and 1968 to 1991. Its goal was to train medical reserve officers of the Soviet Army. Although the Military Department was formally a department of the RMI, the Institute's management could not influence its activities, as the department was actually under the authority of the Ministry of Defence of the USSR. Classes were held in Russian, were ideologised, and were compulsory for all students. Attempts to avoid or ignore classes at

the Military Department were penalised. The most severe punishment was expulsion from the Institute, but other measures could also be taken. This study has identified several cases where students have disobeyed or ignored the requirements of the RMI Military Department. All the incidents were related to military training summer camps in 1956–1960. In 1961–1963, several dozen male graduates were forcibly sent to serve as cadre officers until retirement. For at least some of them, this was a punishment for protesting against military drills and the living conditions in the summer camps.

Training as reserve officers at the Military Department exempted male students from general compulsory military service. However, this principle was abandoned in the 1980s when students were conscripted in the first months of their studies or after their first year. After resuming their studies, they were forced to attend classes at the Military Department again. From 1988, when the Latvian national awakening movement began, RMI students demanded a change in the style and contents of the Military Department. However, they only received minimal concessions from the USSR Defence Ministry before Latvia regained its independence.

In Latvia, the special role of the military resource took on additional significance because the procedures at the military departments, having Russian as the language of instruction, and students' lack of rights and subjection to often absurd demands not only symbolised the undemocratic character of the Soviet system, but also occupation, Russification, and imperialism. The recollections of students of the Riga Medical Institute, as well as the archival documents analysed in this article, show how these aspects were reflected in the activities of the RMI Military Department.

Keywords: military training, militarisation, soviet ideology, military medicine, Riga Medical Institute.

Daina Bleiere

*Dr. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts /
Latvian Institute of History, University of Latvia*

Daiga Dupate

*Rīgas Stradiņa universitātes (RSU) Vēstures muzejs, Latvija /
RSU History Museum, Latvia*

Juris Salaks

*Dr. med., Rīgas Stradiņa universitātes Medicīnas vēstures institūts, Latvija /
Institute of the History of Medicine, Rīga Stradiņš University, Latvia*